

XVIe Congrès de la Conférence des Cours constitutionnelles européennes
XVIth Congress of the Conference of European Constitutional Courts
XVI. Kongress der Konferenz der Europäischen Verfassungsgerichte
XVI Конгресс Конференции европейских конституционных судов

**Rapport national / National report / Landesbericht /
национальный доклад**

RÉPUBLIQUE DE LITUANIE / REPUBLIC OF LITHUANIA /
REPUBLIK LITAUEN / ЛИТОВСКАЯ РЕСПУБЛИКА

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania
Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

langue maternelle / native language /
Muttersprache / родной язык

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
KONSTITUCINIS TEISMAS**

**EUROPOS KONSTITUCINIŲ TEISMŲ BENDRADARBIAVIMAS:
DABARTINĖ SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS**

*Europos Konstitucinių Teismų Konferencijos XVI kongresui
parengtas nacionalinis pranešimas*

Vilnius, 2013

EUROPOS KONSTITUCINIŲ TEISMŲ KONFERENCIJA

EUROPOS KONSTITUCINIŲ TEISMŲ BENDRADARBIAVIMAS: DABARTINĖ SITUACIJA IR PERSPEKTYVOS

I. Konstituciniai teismai tarp konstitucinės ir Europos teisės

Šiuolaikiniame pasaulyje nėra tokios valstybės, kurioje nacionalinė teisė veiktų izoliuotai. XXI a. sustiprėjusios globalizacijos tendencijos visose gyvenimo srityse lemia tai, kad nacionaliniai konstituciniai teismai, užtikrinantys aukščiausią teisinę galią turinčio teisės akto – konstitucijos viršenybę ir vykdantys kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolę, nebegali remtis vien nacionalinės teisės nuostatomis ir ignoruoti tarptautinio konteksto. Demokratija, pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių apsauga, fundamentalių teisės principų taikymas, kitos universalios pamatinės vertybės yra ginamos ne tik nacionalinių konstitucijų, bet ir tarptautinių dokumentų – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija, Europos žmogaus teisių konvencija), kurios nuostatas aiškina ir taiko Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT), taip pat Europos Sąjungos (toliau – ir ES) steigiamųjų sutarčių bei jų dalimi esančios Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – ir Chartija), kurių vienodą aiškinimą ir taikymą užtikrina Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ir ETT). Šių teismų formuluojama jurisprudencija turi didelę reikšmę konstituciniams teismams interpretuojant nacionalinėse konstitucijose įtvirtintas žmogaus teises, kitas konstitucines vertybes, tad konstituciniai teismai, tarp jų – ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas), vykdydami konstitucinį teisingumą, vadovaujami ne tik savo šalies konstitucija, bet ir europinės teisės nuostatomis bei jas aiškinančia atitinkama jurisprudencija.

1. Ar Konstitucinis Teismas, vykdydamas savo funkcijas, yra teisiškai įpareigotas atsižvelgti į Europos teisę?

Pagal Konstitucijos 104 straipsnio 1 dalį Konstitucinio Teismo teisėjai, eidami savo pareigas, vadovaujami tik Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Konstitucijos nuostatose yra įtvirtintas mechanizmas, įpareigojantis visas valstybės valdžios institucijas ir piliečius gerbti tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės normas bei jų laikytis: pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuva, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tvarkos. Šiose Konstitucijos nuostatose yra įtvirtintas pagarbos tarptautinei teisei principas (vadovavimasis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis), prisidėjimas prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos nuostatas, susijusias su priimtais valstybės įsipareigojimais *iner alia* gerbti tarptautinės teisės normas, yra konstatavęs, jog Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų; save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi¹. Sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas².

Konstitucinis Teismas, aiškindamas tarptautinius valstybės įsipareigojimus, suformulavo ir Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principą. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje konstatuota, kad bendriems Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės tarptautinio bendradarbiavimo pagrindams būdinga *inter alia* tai, kad yra nustatyta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, neatsiejama nuo Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų. Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – valstybės dalyvavimas Europos integracijoje būnant ES nare, siekis užtikrinti šalies nepriklausomybę ir saugumą prisidedant prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo³.

Valstybės priimti tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* atsižvelgti į Europos teisę) kyla iš tarptautinių sutarčių, kurių šalis yra Lietuva⁴. Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“. Konstitucinis Teismas viename pirmųjų savo baigiamųjų aktų pažymėjo, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta „vadinamoji paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisės sistemoje (inkorporuojamos į ją)⁵. Aiškindamas tarptautinių sutarčių vietą valstybės teisinėje sistemoje, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Seimo ratifikuotos sutartys įgyja įstatymo galią⁶. Seimo ratifikuotas tarptautines sutartis pagal teisinę galią ir vietą teisės sistemoje prilyginęs įstatymams, Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad ši doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis; priešingai, Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose

¹ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.

² Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas.

³ Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d., 2011 m. liepos 7 d. nutarimai.

⁴ Šio pranešimo kontekste pažymėtina, jog Lietuvos Respublika Europos Tarybos nare tapo 1993 m. gegužės 14 d., tą pačią dieną ji pasirašė ir Europos žmogaus teisių konvenciją, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. balandžio 27 d. ES nare Lietuvos Respublika tapo 2004 m. gegužės 1 d.

⁵ Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 18 d. nutarimas.

⁶ *Inter alia* Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas.

(*inter alia* įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytu tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis⁷.

Kitai tarptautinių sutarčių rūšiai – Seimo neratifikuotiems tarptautiniams sutartims Konstitucinis Teismas taip pat yra pripažinęs privalomąją galią: konstitucinėje jurisprudencijoje konstatuota, jog po Konstitucijos įsigaliojimo sudarytos ir įsigaliojusios Seimo neratifikuotos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys teisinių santykių subjektams taip pat yra privalomos, tik jos neturi prieštarauti ir Konstitucijai, ir įstatymams. Kitaip tariant, Seimo neratifikuotos tarptautinės sutartys Lietuvos teisinėje sistemoje turi poįstatyminio teisės akto galią.

Nereikia pamiršti, jog Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai (Konstitucijos viršenybės principas), pati savaime negali padaryti negaliojančia tarptautinės sutarties, bet ji reiškia, kad jos nuostatos negali prieštarauti Konstitucijos nuostatoms. Priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis⁸. Ar tarptautinės sutarties nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalį sprendžia Konstitucinis Teismas. Tai *inter alia* reiškia, kad visos valstybės institucijos, neišskiriant paties Konstitucinio Teismo, yra saistomos tų tarptautinių sutarčių nuostatų ir jomis priimtų tarptautinių įsipareigojimų, kurie neprieštarauja Konstitucijos nuostatoms.

Lietuvai tapus visateise ES nare, įsigaliojo Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis. Šio akto 2 dalyje nustatyta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir kad jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad šiose nuostatose yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionalės teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją⁹.

Visos valstybės valdžios institucijos, *inter alia* Konstitucinis Teismas, vykdydamos savo funkcijas, privalo vadovautis šiomis Konstitucijos nuostatomis ir jų laikytis. Taigi, pareiga Konstituciniam Teismui taikyti Europos teisę ir ja remtis kyla iš Konstitucijoje įtvirtinto įsipareigojimo

⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas.

⁸ Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas.

⁹ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai.

gerbti tarptautinės teisės principus ir normas bei iš Lietuvos Respublikos ratifikuotų ir neratifikuotų tarptautinių sutarčių ir jomis laisva valia priimtų įsipareigojimų, tiek, kiek tai neprieštarauja Konstitucijai. Kartu Konstitucinis Teismas, kaip ir kitos valstybės valdžios institucijos, tokiu būdu yra įpareigotas atsižvelgti į kompetentingų tarptautinių institucijų pateiktą šių normų bei principų aiškinimą bei juo remtis.

2. Ar galite pateikti konkrečių nutarimų pavyzdžių, kuriuose remiamasi tarptautinės teisės šaltiniais?

Prieš pradėdant analizuoti Konstitucinio Teismo praktiką, kurioje naudojamos tarptautinės teisės šaltiniai, verta pažymėti, jog sprendžiant konstitucinės justicijos bylas tokiais šaltiniais naudojamos keleriopu būdu: kai kuriuose iš tokių nutarimų tarptautiniai teisės aktai cituojami siekiant parodyti, kad nagrinėjamą teisės sritį reguliuoja ne tik Konstitucija, bet ir tarptautiniai dokumentai (t. y. atskleisti tarptautinį kontekstą); kitais atvejais jomis vadovujamasi aiškinant tam tikras konstitucines nuostatas (t. y. konstitucinės nuostatos aiškinamos tarptautinės sutarties nuostatų kontekste); trečiuose Konstitucinio Teismo nutarimuose yra daromos tiesioginės nuorodos į tarptautinės teisės šaltinius; dar kituose nutarimuose tarptautinės teisės šaltiniais remiamasi netiesiogiai – jų įtaka Konstitucinio Teismo sprendimams yra implicitinė, bet ne mažiau svarbi.

a) Europos žmogaus teisių konvencija,

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra tarptautinės teisės šaltinis, kuriuo Konstitucinio Teismo nutarimuose remiamasi dažniausiai. Todėl pagrįstai galima teigti, kad tai yra daugiausia pagarbos, pripažinimo susilaukęs ir didžiausią autoritetą turintis tarptautinis dokumentas, kuriuo naudojamos vertinant nacionalinės teisės aktų atitiktį Konstitucijos nuostatoms.

Konstitucinis Teismas dar 1995 m. konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo vertinamas Konvencijos ir Konstitucijos santykis prieš Lietuvai tampa visateise Konvencijos nare, konstatavo, kad Europos žmogaus teisių konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas kitoks nei daugumos kitų tarptautinės teisės aktų. Šis tikslas yra visuotinis – siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves. Šiuo, tai yra tikslo, požiūriu Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygiu¹⁰. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vienareikšmiškai pripažįstama, jog Konvencijos normos turi būti realiai įgyvendinamos, o šių teisių ir laisvių pažeidimas negali būti aiškinamas esą valstybės įstatymai numato ką kita. Pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas,

¹⁰ Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada.

nagrinėdamas bylas, ypač tas, kurios susijusos su žmogaus teisių ir laisvių pažeidimais, ženkliai prisideda prie Konvencijos nuostatų taikymo ir veikimo užtikrinimo.

1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos nuostatos minimos daugiau nei 50 Konstitucinio Teismo nutarimų. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje remtasi pačiomis įvairiausiomis jos nuostatomis. Bene dažniausiai Konstitucinio Teismo nutarimuose cituotos Konvencijos 6 straipsnio nuostatos, kuriose įtvirtintos procesinės garantijos (teisė į teisingą teismą, teisė į gynybą), taip pat Konvencijos 10 straipsnis, kuriuo garantuojama teisė į saviraiškos laisvę bei laisvę gauti ir skleisti informaciją, Protokolo Nr. 1 1 straipsnis, kuriuo garantuojama nuosavybės teisės apsauga.

Kalbant apie konkrečius Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pavyzdžius, verta paminėti ankstyvaisiais Konstitucinio Teismo veiklos metais nagrinėtą konstitucinės justicijos bylą, kurioje vertinta teisinio reguliavimo, kuriuo buvo numatyta mirties bausmė už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis, atitiktis Konstitucijai. Šiame nutarime sprendimas buvo priimtas vadovaujantis ne tik nacionalinės Konstitucijos, bet ir (ypač) Konvencijos nuostatomis. Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. priimtame nutarime Konstitucijos nuostatos, garantuojančios teisę į gyvybę, išaiškintos tarptautinių dokumentų, *inter alia* Konvencijos ir jos Protokolo Nr. 6 dėl mirties bausmės, kuris tuo metu dar nebuvo ratifikuotas, taip pat Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1994 m. spalio 4 d. rekomendacijos 1246 dėl mirties bausmės panaikinimo ir jos 1994 m. spalio 4 d. rezoliucijos 1044, nuostatų kontekste, ir prieita prie išvados, kad tarptautinių dokumentų analizė rodo, jog mirties bausmės panaikinimas Europoje tampa visuotinai pripažinta norma. Šiame nutarime nuspręsta, kad įstatymo nuostatos, kuriomis numatoma mirties bausmė, yra antikonstitucinės.

Europos žmogaus teisių konvencija turėjo reikšmės priimant ir kitus Konstitucinio Teismo nutarimus. Paminėtinas Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl operatyvinės veiklos, kuriame buvo vertinamas teisinis reguliavimas, susijęs su nusikalstamą veiklą imituojančio elgesio modelio organizavimu ir jo sankcionavimu. Šiame nutarime remiantis Konvencijos 5, 6, 8 ir 13 straipsniais buvo aiškinami slaptųjų tyrėjų ir agentų, taip pat slaptų tyrimo priemonių ir metodų naudojimas atskleidžiant nusikaltimus, bendri nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimai, skirti visų nusikaltimų rūšių tyrimo procesui, žmogaus teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą ir šios teisės ribojimas, asmens teisė į pažeistų teisių gynybą, veiksmingos gynybos sąvoka, žmogaus teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę. Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje rėmėsi ne tik Konvencijos tekstu, bet ir Konvenciją aiškinančio Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, tiriant, ar panašiose bylose nebuvo padaryti minėtų Konvencijos straipsnių pažeidimai.

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime dėl organizuoto nusikalstamumo užkardymo pagal 17 pareiškėjų prašymus buvo tiriamos įstatymo nuostatos, susijusios su prevencinio poveikio priemonių taikymu asmenims, pagal turimus duomenis turintiems ryšių su organizuoto nusikalstamumo grupėmis. Šiame nutarime sprendimas priimtas atsižvelgiant į

Konvencijos 5, 6, ir 8 straipsnius, Protokolo Nr. 4 2 straipsnį, kuriais remiantis buvo aiškinama asmens teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę, teisė į nepriklausomą ir nešališką teismą, teisė į privatumą, teisė kilnotis ir laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą, išvažiuoti iš bet kurios šalies, taip pat ir iš savosios, asmens teisių ir pagrindinių laisvių ribojimo pagrindai.

Įvairiomis Konvencijos nuostatomis tiesiogiai ir (arba) per EŽTT pateiktą jų aiškinimą buvo remiamasi ir vėlesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose, sprendžiant pačias įvairiausias konstitucinės justicijos bylas: Konvencijos Protokolo Nr. 1 1 straipsniu remtasi *inter alia* Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. nutarime dėl nuosavybės teisių atkūrimo, 2012 m. vasario 6 d. ir 2012 m. vasario 27 d. nutarimuose dėl paskirtų socialinių išmokų mokėjimo, Konvencijos 6 straipsnio nuostatomis – 2007 m. sausio 16 d. nutarime dėl teisėjų atleidimo, 2012 m. gruodžio 6 d. nutarime dėl civilinio rašytinio proceso, 2013 m. balandžio 12 d. nutarime dėl automobilio valdytojo pareigos nurodyti automobilį vairavusį asmenį, 2013 m. liepos 5 d. nutarime dėl banko bankroto ir kt.

b) Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija,

Konstitucinio Teismo praktikoje nėra tokių nutarimų, kuriuose *expressis verbis* būtų remtasi Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintomis nuostatomis, tačiau Chartijos nuostatos neabejotinai turi įtakos ieškant konstitucinės justicijos problemų sprendimo.

c) kitais tarptautinės teisės šaltiniais, taikomais Europos teisėje,

Konstitucinio Teismo praktikoje remiamasi ir kitais Europoje taikomais tarptautinės teisės šaltiniais:

– Europos socialinės chartijos (pataisytos)¹¹ nuostatų taikymas Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose:

Šios chartijos 12 straipsnio nuostatomis vadovautasi Konstitucinio Teismo 1997 m. gruodžio 18 d. nutarime dėl užsieniečių valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėjimo plėtojant socialinio aprūpinimo ir teisės į pensiją principines nuostatas. Jame konstatuota, kad realizuodama konstitucinės ir tarptautinės teisės normas, valstybė nustatė ne tik savo piliečių, bet ir kitų Lietuvos Respublikoje legaliai nuolat gyvenančių ir dirbančių asmenų teisę gauti socialinę paramą, jei jie yra draudžiami arba apdrausti privalomuoju valstybiniu socialiniu draudimu.

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarime dėl socialinių pašalpų skyrimo šeimoms aiškinant teisę į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, taip pat į šeimos gyvenimo ekonominę, teisinę ir socialinę apsaugą, socialines ir šeimos pašalpas, remtasi Europos socialinės chartijos (pataisytos) 13 straipsnio 1 dalimi ir 16 straipsniu.

Teisė į teisingą atlyginimą remiantis Europos socialinės chartijos (pataisytos) nuostatomis buvo aiškinama Konstitucinio Teismo 2007 m. kovo 20 d. nutarime dėl minimalios mėnesinės algos

¹¹ Iki 1996 m. – Europos socialinė chartija.

ir valandinio užmokesčio. Šios chartijos nuostatos dėl teisės į sveikatos apsaugą, darbuotojų teisės į saugias ir sveikas darbo sąlygas minimos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarime dėl invalidumo (netekto darbingumo) pensijos skyrimo ir mokėjimo bei 2013 m. gegužės 9 d. nutarime dėl suvienodintos sveikatos priežiūros darbuotojų darbo savaitės ir kasmetinių atostogų trukmės. Europos socialinės chartijos (pataisytos) nuostatomis vadovautasi ir aiškinant valstybės pareigą sukurti ir išlaikyti socialinės apsaugos sistemą (Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas), siekiant apginti dirbančių nėsčiųjų teises (Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

– Europos vietos savivaldos chartijos nuostatų taikymas Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose:

Remdamasis Europos vietos savivaldos chartija Konstitucinis Teismas 1998 m. vasario 18 d. nutarime aiškino savivaldos sampratą, vietos savivaldos ir veiklos organizavimo pagrindinius principus; Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime tiriant kai kurių Švietimo įstatymo nuostatų konstitucingumą konstitucinis savivaldybės veiklos laisvės ir savarankiškumo principas aiškintas šios Chartijos nuostatų, kuriomis reglamentuojamas panašus principas, kontekste; šis principas chartijos nuostatų kontekste aiškintas ir Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime dėl savivaldos atstovaujamojų ir vykdomųjų institucijų kompetencijos; piliečių teisė dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus, kuri gali būti įgyvendinama per vietos valdžios institucijas, kaip tai numatyta Europos vietos savivaldos chartijoje, buvo ginama Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 28 d. nutarimo dėl savivaldybių steigimo, panaikinimo, jų teritorijų ribų bei centrų nustatymo ir keitimo nuostatomis.

Paminėtina ir tai, kad 2004 m. Konstitucinis Teismas buvo gavęs administracinio teismo prašymą ištirti įstatymo dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos bei poįstatyminių teisės aktų, kuriais buvo reguliuojamas Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų likvidavimas ir grąžinimas, atitiktį *inter alia* Europos vietos savivaldos chartijos nuostatomis. Pareiškėjas kėlė klausimą dėl savivaldybių kompetencijos savarankiškai nuspręsti dėl kultūros įstaigų naudojimo, likvidavimo, reorganizavimo. Kadangi, kaip minėta, ratifikuotos Lietuvos Respublikos sutartys (tokia yra ir Europos vietos savivaldos chartija) turi įstatymo galią, o Lietuvos Konstitucinis Teismas netiria dviejų vienodos teisinės galios aktų suderinamumo ir atitikties vieno kitam, prašymo dalis, kurioje pareiškėjas kreipėsi dėl įstatymo atitikties šios chartijos nuostatomis buvo atmesta, tačiau Konstitucinis Teismas priėmė prašymo dalį ištirti poįstatyminio teisės akto – Vyriausybės nutarimo nuostatų atitiktį Europos vietos savivaldos chartijai. Tiesa, Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarime dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo konstatavus ginčyto teisinio reguliavimo prieštaravimą Konstitucijos nuostatomis, to teisinio reguliavimo atitiktis minėtos chartijos nuostatomis tiriama nebuvo.

– Europos konvencijos dėl pilietybės taikymas:

Konstitucinis Teismas yra priėmęs keletą nutarimų, kuriuose aiškino ir taikė itin svarbias ir aktualias Konstitucijos nuostatas dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo, turėjimo ir praradimo. Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. ir 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose remiantis 1997 m. Europos konvencija dėl pilietybės (kurios, beje, Lietuva net nėra pasirašiusi), buvo aiškinama pilietybės samprata, valstybės teisė apibrėžti, kas yra jos piliečiai, analizuojama galimybė turėti kelių valstybių pilietybę. Minėtame 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime konstatuota, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją dvigubos pilietybės suteikimo atvejai yra itin išimtiniai.

– Visuotinės teisėjų chartijos taikymas:

Aiškinant teisėjų ir teismų nepriklausomumo principą Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. ir 2007 m. spalio 22 d. nutarimuose, kuriuose nagrinėtos teisėjų socialinio aprūpinimo problemos ir spręsta dėl teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų, *inter alia* teisėjų atlyginimo nustatymo, remtasi Visuotinės teisėjų chartijos 13 straipsnio nuostatomis, kuriose reglamentuojamas teisėjų atlyginimas ir išėjimas į pensiją.

– Europos konvencijos dėl televizijos be sienų taikymas:

Keliuose Konstitucinio Teismo nutarimuose (1997 m. vasario 13 d. ir 2004 m. sausio 26 d. nutarimuose dėl alkoholio ir tabako reklamos, 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarime dėl vaistų reklamos) aiškinant reklamos sąvoką, svarbiausias reklamos taisyklės, televizijos reklamos trukmės apribojimus, specialius kai kurių rūšių gaminių reklamos draudimus ir apribojimus remtasi Europos konvencijos dėl televizijos be sienų 11, 13 ir 15 straipsnių nuostatomis.

Į šios tarptautinės konvencijos nuostatas buvo atsižvelgta ir sprendžiant konstitucinės justicijos bylą dėl nacionalinio transliuotojo statuso valdymo ir teisių, kurioje nutarimas priimtas 2006 m. gruodžio 21 d. Šiame nutarime buvo analizuojami reikalavimai, kurių privalu laikytis transliuojant reklamą per televiziją, taip pat nacionalinio transliuotojo televizijos programose ir laidose.

– Kiti tarptautinės teisės aktai, taikomi Europoje:

Sprendžiant specifinius konstitucinės justicijos klausimus Konstitucinio Teismo nutarimuose taip pat remtasi ir kitais tarptautiniais dokumentais. Iš tokių tarptautinių dokumentų paminėtina 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos, 1990 m. lapkričio 8 d. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo (šie dokumentai nurodomi jau minėtame 2000 m. gegužės 8 d. nutarime dėl operatyvinės veiklos).

d) kitais tarptautinės teisės šaltiniais, taikomais tarptautiniu mastu?

Iš kitų tarptautinės teisės šaltinių Konstitucinio Teismo nutarimuose daugiausia remtasi žmogaus teises tarptautiniu mastu ginančiais dokumentais – Visuotine žmogaus teisių deklaracija ir 1966 m. Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu, keletą kartų – įvairiais kitais tarptautinės teisės šaltiniais.

– Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatų taikymas Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose :

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 17 straipsnio 2 dalimi remtasi sprendžiant konstitucinės justicijos klausimus, susijusius su nuosavybės teisių apsauga ir nuosavybės teisių suvaržymu (Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d., 1994 m. gegužės 27 d., 1997 m. balandžio 8 d. nutarimai), aiškinant teismų ir teisėjų nepriklausomumo principą ne vienoje byloje remtasi šios deklaracijos 10 straipsniu (pvz., Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 1999 m. gruodžio 21 d. ir kt. nutarimai), jau minėtame Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime dėl mirties bausmės panaikinimo, kuriame cituota daugelis tarptautinių dokumentų, daromos nuorodos į Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3, 5 straipsnius, kuriais užtikrinama žmogaus teisė į gyvybę bei kankinimo, žiauraus, nežmoniško elgesio ar bausmės draudimas.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatomis remtasi ir viename nesenu Konstitucinio Teismo dokumentų – jo 2012 m. vasario 27 d. nutarime dėl skiriamų motinystės ir tėvystės pašalpų ribojimo. Vienas iš klausimų, kurį byloje turėjo išspręsti Konstitucinis Teismas, buvo susijęs su teisiniu reguliavimu, pagal kurį paskirtoji motinystės pašalpa buvo mažinama, jei tuo metu, kai mokama tokia pašalpa, asmuo gaudavo kitų (darbinių) pajamų. Pabrėžiant, kad vaikus auginančių asmenų socialinį aprūpinimą ir ypatingą apsaugą motinoms vaikams garantuoja *inter alia* Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatos, konstatuota, kad tikslinė motinoms mokama pašalpa už vaiko auginimą negali būti ribojama, jei asmuo įgyja kitų lėšų.

– Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto taikymas Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose:

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas taip pat minimas Konstitucinio Teismo nutarimuose, kuriuose sprendžiami žmogaus teisių apsaugos klausimai. Jo nuostatomis remtasi jau minėtuose Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime dėl mirties bausmės panaikinimo, 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime dėl Lietuvos Respublikos pilietybės, taip pat 2001 m. sausio 11 d. nutarime dėl baudžiamųjų įstatymų negaliojimo atgal ir kt.

– Kiti tarptautiniai dokumentai, taikyti Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose:

Be minėtų tarptautinių dokumentų, kuriuos Konstitucinis Teismas cituoja ir kuriais remiasi priimdamas savo baigiamuosius aktus konstitucinės justicijos bylose, galima paminėti Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvenciją, kuria remtasi dviejuose nutarimuose (2007 m. birželio 27 d. ir 2010 m. vasario 9 d. nutarimai, kuriuose vertinti teisės aktai, susiję su Kuršių nerijos ir Trakų nacionaliniais parkais), Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą, kuris minimas itin opiose socialinės konstitucinės justicijos bylose (pvz. 2012 m. vasario 2 d. nutarime, kuriame vertinti teisės aktai, pagal kuriuos per ekonomikos krizę sumažintos socialinės išmokos, 2012 m. vasario 27 d. nutarimas dėl motinystės pašalpos ribojimo ir kt.), Vaiko teisių konvenciją, kuri cituota trijuose Konstitucinio Teismo aktuose.

3. Ar jūsų šalies konstitucinėje teisėje yra nuostatų, kurios teisiškai įpareigoja Konstitucinį Teismą vertinti Europos teismų jurisprudenciją/ atsižvelgti į ją?

Neabejotina, kad Europos supranacionalinių teismų – Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo formuojama jurisprudencija, kurioje pateikiamas atitinkamai Konvencijos ir ES teisės normų aiškinimas, yra neatsiejama Europos teisės dalis. Kaip minėta, atsižvelgti į Europos teisės nuostatas įpareigoja Konstitucija, kurios laikytis privalo visos valstybės valdžios institucijos, neišskiriant nė Konstitucinio Teismo.

Kalbant apie **Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos** naudojimą sprendžiant konstitucinės justicijos bylas, pažymėtina, jog ja Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose buvo remtasi dar iki Lietuvai ratifikuojant Konvenciją, taigi tada, kai Lietuva dar nebuvo teisiškai saistoma nei jos nuostatų, nei EŽTT formuojamo jų aiškinimo. Pirmą kartą nuorodos į Konvenciją ir EŽTT praktiką minimos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarime aiškinant galimybę apriboti gynėjo teisę susitikti su ginamuoju be pašalinių (teisinių konsultacijų privatumą) (remtasi Konvencijos 6 straipsnio 3 punktu ir EŽTT byloje *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę* pateiktu jo aiškinimu). Šiame nutarime Konstitucinis Teismas tiesiog pacitavo reikiamas Konvencijos ir EŽTT jurisprudencijos nuostatas, plačiau neaiškindamas jų reikšmės sprendžiamai bylai. Iki Konvencijos ratifikavimo Konstitucinis Teismas savo nutarimuose EŽTT praktika rėmėsi dar dviejose konstitucinės justicijos bylose.

Minėta, kad prieš ratifikuojant Konvenciją Konstitucinis Teismas, vertindamas Konvencijos ir Konstitucijos santykį, 1995 m. sausio 24 d. išvadoje pabrėžė, jog „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas kitoks nei daugumos kitų tarptautinės teisės aktų. <...> Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygiu“. Pripažinus Konvenciją ypač svarbiu tarptautinės teisės šaltiniu, vėliau Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo ne kartą juo remiamasi, kaip ir Konvencijos nuostatas aiškinančio EŽTT praktika. Tačiau EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, *expressis verbis* Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodyta gerokai vėliau, priėmus 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą, kuriame buvo pasakyta, kad „Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui“. Taigi, iš pradžių Konvencijai, o kiek vėliau – ir EŽTT formuojamai jurisprudencijai Konstitucinio Teismo praktikoje buvo suteiktas autoritetingo teisės aiškinimo šaltinio statusas. Pažymėtina, kad, vadovaujantis šia Konstitucinio Teismo suformuluota doktrinine nuostata, EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltiniu, Konstitucinio Teismo nutarimuose buvo remtasi bene kaskart, kai iškildavo panašus klausimas į spręstąjį Strasbūro teisme. Nors EŽTT sprendimai nebūdavo pagrindinis argumentas, nulėmęs galutinį Konstitucinio Teismo sprendimą, jais būdavo solidžiai remiamasi norint sustiprinti pasirinktąją poziciją.

Prie EŽTT jurisprudencijos statuso klausimo Konstitucinio Teismo praktikoje grįžta visai neseniai nagrinėjant konstitucinės justicijos bylą, inspiruotą išsiskyrus EŽTT ir Konstitucinio Teismo pozicijoms. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. priimtame nutarime privalėjo ne tik išspręsti pareiškėjo keltą rinkimų įstatymo nuostatų suderinamumo su Konstitucija klausimą, bet ir atsakyti, kaip reikėtų reaguoti į EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijų nesutapimą¹². Konstitucinis Teismas šiame nutarime pirmiausia išaiškino EŽTT kompetenciją ir pažymėjo, kad “Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisdikcija apima visus Konvencijos ir jos protokolų aiškinimo bei taikymo klausimus, kylančius nagrinėjant tarpvalstybines bylas ir individualias peticijas dėl Konvencijos ir jos protokolų nuostatų bei jose įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo, aiškinant Europos Žmogaus Teisių Teismo priimtus sprendimus ir teikiant konsultacines išvadas Konvencijos ir jos protokolų nuostatų aiškinimo teisiniais klausimais.” Tuo tarpu Konstitucinio Teismo kompetencija – aiškinti Konstitucijos nuostatas. Siekdamas atriboti dviejų teisingumą vykdančių ir žmogaus teises ginančių institucijų kompetenciją, Konstitucinis Teismas aiškiai nurodė, kad „<...> Europos Žmogaus Teisių Teismas atlieka papildomą vaidmenį įgyvendinant Konvenciją ir jos protokolus; jis nepakeičia nacionalinių teismų kompetencijos ir jurisdikcijos, nėra apeliacinė ar kasacinė instancija jų sprendimų atžvilgiu. Nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui, jo jurisdikcija nepakeičia Konstitucinio Teismo įgaliojimų oficialiai aiškinti Konstituciją.“ Nubrėžęs dviejų institucijų kompetencijos ribą, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad tuo remiantis „Europos Žmogaus Teisių Teismo **sprendimas pats savaime negali būti** konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia* konstitucinių institutų – apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės – integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintą vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas.“

Taigi, nors ir pripažindamas EŽTT kompetenciją ir jo priimamų sprendimų svarbą, Konstitucinis Teismas nurodė, kad Konstitucijos nuostatų prasmė ne visada gali būti atskleista naudojantis tarptautinės teisės šaltiniais, net jei jie yra tokie įtakingi kaip Europos žmogaus teisių konvencija.

ES teisę aiškinančio **Europos Sąjungos Teisingumo Teismo** jurisprudencija teisinio „pripažinimo“ Konstitucinio Teismo praktikoje sulaukė dar vėliau nei EŽTT, 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime, nors ES teisės normomis ir ETT praktika Konstitucinio Teismo nutarimuose ne kartą buvo remtasi ir iki tol. Minėtame Konstitucinio Teismo akte pažymėta, jog „konstatavus, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo <...> jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui, tai pasakytina ir apie Europos Bendrijų Teisingumo Teismo

¹² Pažymėtina, kad nurodytas Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas buvo priimtas vertinant rinkimų įstatymo pataisas, parlamente priimtas įgyvendinant EŽTT Didžiosios kolegijos 2011 m. sausio 6 d. sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*, kuriame suformuluota pozicija iš esmės skyrėsi nuo tos, kurios laikosi Konstitucinis Teismas. Plačiau apie šį jurisprudencijos išsiskyrimą žr. kitoje šios skyriaus dalyje (atsakymas į 6 klausimą).

ir Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismo jurisprudenciją“. Kaip ir EŽTT jurisprudencijos atveju, į ETT praktiką priimant nutarimus atsižvelgiama, tačiau priimtą sprendimą lemia nacionalinės Konstitucijos nuostatų aiškinimas.

Taigi supranacionalinių teismų jurisprudencija Konstitucinio Teismo doktrinoje laikoma ypač svarbiu ir aktualių teisės aiškinimo šaltiniu, kuriuo remiamasi nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas.

4. Ar Konstitucinio Teismo jurisprudencijai turi įtakos praktiškai Europos teismų jurisprudencija?

Taip, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje jaučiama tiek eksplikitinė, tiek ir implicitinė supranacionalinių Europos teismų jurisprudencijos įtaka. Konstitucinis Teismas ETT ir (arba) EŽTT jurisprudencija remiasi sprenddamas konstitucinės justicijos klausimus, kuriuos vienaip ar kitaip yra nagrinėję ir vertinę supranacionaliniai teismai. Dažniausiai Europos jurisprudencijos pavyzdžių ieškoma, kai kyla žmogaus teisių ir laisvių apsaugos klausimas ar kai reikia aiškinti teisės normas ir principus, kuriais vadovaujamosi ne tik nacionalinės, bet ir Europos teisės lygmeniu. Per visus Konstitucinio Teismo veiklos metus priimtuose baigiamuosiuose aktuose pasinaudota daugiau nei 90 skirtingų EŽTT sprendimų, vadovautasi beveik 40 ETT priimtų sprendimų.

EŽTT ir ETT jurisprudencija Konstitucinio Teismo aktuose naudojamosi trejopu tikslu: vienais atvejais supranacionalinių teismų jurisprudencijos naudojimas Konstitucinio Teismo nutarimuose yra orientacinis (papildantis): nutarimuose pateikiami supranacionalinių teismų pavyzdžiai papildo ir atskleidžia tarptautinį nagrinėjamos problemos kontekstą (pavyzdžiui, konstitucinės justicijos bylose nagrinėjant nuosavybės teisės apsaugos aspektą skiriant ir mokant socialines išmokas); kitais atvejais EŽTT ir ETT jurisprudencija naudojama Konstitucinio Teismo formuluojamai pozicijai pastiprinti (pavyzdžiui, konstitucinės justicijos byla dėl šeimos sampratos, kurioje priimtas 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas); kai kuriais retais atvejais EŽTT ir (arba) ETT jurisprudencija gali būti laikoma atliekančia harmonizuojantį vaidmenį, kai Konstitucijos nuostatos aiškinamos maksimaliai palankiai pagal EŽTT ir ETT jurisprudenciją, dažniausiai tais atvejais, kai nagrinėjamas klausimas, dėl kurio nėra suformuotos konstitucinės doktrinos (pavyzdžiui, 2011 m. kovo 15 d. nutarimas dėl tarptautinių karinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių).

Savaime suprantama, susipažinęs su ETT ir EŽTT jurisprudencijos pavyzdžiais konkrečiu klausimu, Konstitucinis Teismas aiškina ir taiko Konstitucijos nuostatas, tad supranacionalinių teismų jurisprudencija naudojama tik kaip inspiracijos šaltinis.

5. Ar Konstitucinis Teismas savo nutarimuose reguliariai remiasi Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir/arba Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija? Kokie būtų patys ryškiausi tokių nutarimų pavyzdžiai?

EŽTT ir konstitucinių teismų jurisdikcijų santykis priklauso nuo daugelio veiksnių: Konvencijos statuso nacionalinėje teisėje, konstitucinio teismo įgaliojimų, pagarbos demokratijos principams¹³. Apžvelgus Konstitucinio Teismo nutarimus, galima pastebėti, kad Konvencijos nuostatos ir EŽTT jurisprudencija didžiausią įtaką priimamiems sprendimams turėjo pirmąjį Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmetį (1994 – 2004 m.). Vėliau Konvencijos tekstu nutarimuose naudojamosi rečiau, tačiau sprendžiant žmogaus teisių apsaugos problemas remiamasi EŽTT pateiktais Konvencijos nuostatų išaiškinimais. Pažymėtina ir tai, kad EŽTT įtaka Konstitucinio Teismo doktrinai jaučiama ir tais atvejais, kai jo sprendimai nėra cituojami ar nurodomi tiesiogiai. Konstitucinio Teismo teisėja prof. dr. T. Birmontienė išskiria tokias žmogaus teisių apsaugos doktrinos raidos tendencijas, kurioms EŽTT doktrina padarė daugiausia įtakos: prigimtinių ir įgytų konstitucinių teisių doktrina, kai kurių teisių pripažinimas absoliučiomis, žmogaus teisių nedalijamumo ir vientisumo principų pripažinimas, socialinių teisių kaip individualių teisių pripažinimas, galimybė tiesiogiai ginti savo teises, įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose¹⁴.

Viena įdomesnių Konstitucinio Teismo sprendimų bylų, susilaukusia didelio visuomenės dėmesio ir plataus atgarsio, galima laikyti konstitucinės justicijos bylą, kurioje priimtas **2011 m. rugsėjo 28 d.** nutarimas dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos. Šioje konstitucinės justicijos byloje Konstitucinis Teismas tyrė teisės akto nuostatas, kuriose buvo apibrėžta, kas Lietuvos Respublikoje yra laikoma šeima. Ginčytu teisiniu reguliavimu *inter alia* buvo nustatyta, kad šeima – tai sutuoktiniai ir jų vaikai. Pareiškėjams – Seimo narių grupei kilo klausimas, ar nesusituokę žmonės jokiais atvejais negali būti laikomi šeima. Ginčytu teisiniu reguliavimu buvo nustatyta ir tai, kad moteris, viena auginanti vaiką, yra nepilna šeima. Pareiškėjams toks teisinis reguliavimas pasirodė diskriminacinis. Priimtą teisės aktą ginantys įstatymų leidėjo atstovai aiškino, jog tokiu teisiniu reguliavimu siekiama saugoti tradicinę šeimą ir santuokos institutą kaip vienas pamatinių visuomenės vertybių. Konstitucinis Teismas šioje byloje privalėjo apsispręsti ir išaiškinti, kaip šeima suprantama pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją. Norėdamas rasti tinkamiausią ir teisingiausią sprendimą šioje byloje, Konstitucinis Teismas įkvėpimo ieškojo ne tik Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje, bet ir rėmėsi kitų užsienio šalių konstitucinių teismų praktikos pavyzdžiais. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „konstitucinė šeimos samprata turi būti aiškinama atsižvelgiant ir į tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė ratifikavusi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją“, ir kad „Europos Žmogaus Teisių Teismas, taikantis Konvencijos nuostatas, savo jurisprudencijoje, kuri Lietuvos teisės aiškinimui aktuali kaip teisės aiškinimo šaltinis, ne kartą yra analizavęs šeimos sampratą“. Tai pažymėjęs, toliau Konstitucinis Teismas analizavo keletą EŽTT priimtų sprendimų, kuriuose atskleidžiama šeimos samprata taip, kaip ji suprantama pagal Konvenciją. Konstitucinis

¹³ Lapinskas K. Europos tarptautinių teismų ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos ir jurisprudencijos sąlyčio problemos. *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė*, p. 84–85.

¹⁴ Birmontienė T. Intersection of the jurisprudence: in search of possible solutions. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2011, Nr. 1, p. 293-294.

Teismas, aiškindamasis tradicinės ir natūralios šeimos sąvokas, rėmėsi vienu kertinių šioje srityje priimtų EŽTT sprendimų – 1979 m. birželio 13 d. sprendimu byloje *Marckx prieš Belgiją*. Jame konstatuota, jog šeimos gyvenimo samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šeimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius; tradicinės šeimos skatinimas ir rėmimas pats savaime yra teisėtas ir net girtinas dalykas, tačiau siekiant šio tikslo negalima imtis priemonių, kenkiančių natūraliai šeimai. Be to, Konstitucinis Teismas savo nutarime citavo EŽTT 1994 m. spalio 27 d. sprendimą, priimtą byloje *Kroon ir kt. prieš Nyderlandus*, kuriame teigiama, kad nustatant, kokius santykius apima sąvoka „šeimos gyvenimas“, gali būti atsižvelgiama į daugelį veiksnių, pvz., bendrą gyvenimą, ryšių pastovumą, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobūdį, tai pat EŽTT 1994 m. gegužės 26 d. sprendimą byloje *Keegan prieš Airiją* ir 1997 m. rugsėjo 26 d. sprendimą byloje *El Boujaidi prieš Prancūziją*. Išanalizavęs EŽTT praktiką, Konstitucinis Teismas apibendrina, kad „<...> EŽTT jurisprudencijoje analizuojama šeimos samprata neapsiriboja tradicinės šeimos, kuriamos santuokos pagrindu, sąvoka. <...> Konvencijos 8 straipsnio prasme yra ginami ir kiti bendro gyvenimo santykiai, kuriuos apibūdina asmenų tarpusavio ryšių pastovumas, prisiimtų įsipareigojimų pobūdis, bendrų vaikų turėjimas“. Iš dalies remdamasis šiuo konstatavimu, kitų užsienio šalių konstitucinių teismų praktika (apie kurią bus kalbama kitame šio pranešimo skyriuje), taip pat kitais argumentais, kylančiais iš Konstitucijos, Konstitucinis Teismas galiausiai nusprendė, kad Konstitucijos nuostatos saugo ir gina ir kitas nei santuokos pagrindu sudarytas šeimas, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendrą gyvenimą, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, vaikų bendro auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas. Apibendrinant galima teigti, kad Konstitucinis Teismas, spręsdamas vieną iš socialiai opiausių ir visuomenei aktualiausių konstitucinės justicijos bylų, nenutolo nuo suformuluotos EŽTT praktikos, atsižvelgė į ją ir ją rėmėsi ieškodamas teisingiausio sprendimo.

Konstitucinis Teismas nagrinėja nemažai konstitucinės justicijos bylų socialinės apsaugos srityje. Iškilus klausimams dėl socialinių išmokų skyrimo, paskirtų išmokų mokėjimo, mažinimo, sprendžiamas ne tik socialinio aprūpinimo ir socialinės apsaugos, bet ir įgytos nuosavybės teisių apsaugos klausimas. Tokiose bylose taip pat svariai remiamasi EŽTT jurisprudencija. Antai konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas, buvo sprendžiami įvairūs su pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimu ir mokėjimu susiję klausimai. Pareigūnų ir karių valstybinė pensija nėra tiesiogiai numatyta Konstitucijoje, tačiau įstatymų leidėjo pasirinkimu yra skiriama asmenims, tam tikrą laiką tarnavusiems kariuomenėje ar užėmusiems atitinkamas pareigas. Šioje byloje buvo ginčijamas teisinis reguliavimas, pagal kurį paskirta ir mokėta pareigūnų ar karių valstybinė pensija atsiradus tam tikroms aplinkybėms nebemokama arba sumažinama. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją asmenys, kuriems valstybinė pareigūnų ir karių pensija buvo paskirta ir mokama, turi teisę

reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau, ir kad tokia socialinė išmoka turi būti ginama kaip tokių asmenų nuosavybė. Paskirtos ir mokamos pensijos gali būti mažinamos, vykdant pensijų sistemos reformą vieny pensijų gali nelikti, kitų dydžiai gali sumažėti, tačiau visais atvejais įstatymų leidėjas privalo nustatyti asmenims dėl tokio reguliavimo pasikeitimo susidariusių praradimų teisingo kompensavimo mechanizmą. Tokios savo pozicijos pagrįstumą Konstitucinis Teismas iliustravo *inter alia* keletu EŽTT jurisprudencijos pavyzdžių: nutarime pabrėžiama, kad ir pagal EŽTT jurisprudenciją nuosavybės teisių gynba taikoma ne tik valstybių civiliniuose įstatymuose *expressis verbis* nurodytiems nuosavybės teisės objektams, bet ir ekonominiams interesams, kaip nurodyta 1989 m. liepos 7 d. sprendime byloje *Tre Traktörer Aktiebolag prieš Švediją*, taip pat turtinio pobūdžio reikalavimo teisėms, kaip pabrėžta EŽTT 1995 m. lapkričio 20 d. sprendime byloje *Pressos Compania Naviera SA ir kiti prieš Belgiją*, teisei į pensiją, atsiradusiai dėl darbo, pagal EŽTT 1996 m. rugsėjo 16 d. sprendimą byloje *Gaygusuz prieš Austriją*, teisei į senatvės pensiją, nagrinėtoje EŽTT 2002 m. birželio 4 d. sprendime byloje *Wessels-Bergervoet prieš Nyderlandus*. EŽTT doktrina remiasi ir aiškinant, kad asmuo turi teisę ginti ne tik savo nuosavybę, bet ir teisinius reikalavimus, kuriais remdamasis pareiškėjas gali įrodinėti, jog turi bent „teisėtą lūkestį“ disponuoti nuosavybe. Kartu paminėta, jog nei Konvencijos nuostatos, nei EŽTT jurisprudencija nepaneigia pensinio aprūpinimo ar socialinės apsaugos pertvarkymo galimybes: EŽTT teigimu, valstybė, reguliuodama socialinę politiką, turi pakankamai plačias galimybes keisti pensijų dydžius, tačiau keičiant šios srities teisinį reguliavimą būtina paisyti tam tikrų reikalavimų: vartojamos priemonės turi atitikti siekiamą tikslą, valstybės įsikišimas turi užtikrinti pusiausvyrą tarp bendro visuomenės intereso ir reikalavimo apsaugoti asmens pagrindines teises. Tai konstatuota remiantis *inter alia* EŽTT 2000 m. spalio 12 d. sprendimu dėl priimtumo byloje *Jankovic prieš Kroatiją*, 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimu byloje *Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją* ir kitais EŽTT sprendimais šioje srityje. Panaši socialinio aprūpinimo ir socialinės apsaugos problematika nagrinėta ir daugelyje kitų Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriuose vėlgi plačiai remiasi EŽTT patirtimi. Paminėtinas vienas iš tokių naujesnių nutarimų – 2012 m. vasario 6 d. nutarimas, kuriame, be kita ko, vertintas teisinis reguliavimas, kuriuo dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės situacijos (2009 m. ekonomikos krizės) buvo sumažintos įvairios socialinės išmokos. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad toks sumažinimas yra galimas, jei laikomasi iš Konstitucijos kylančių įvairių reikalavimų, kurie buvo išaiškinti Konstitucinio Teismo doktrinoje. Šioje byloje, kaip ir daugelyje kitų, Konstitucinis Teismas taip pat rėmėsi EŽTT praktika dėl nuosavybės teisės apsaugos socialinių išmokų mokėjimo srityje, nutarime cituoti su tuo susiję EŽTT sprendimai: 2004 m. spalio 12 d. sprendimas byloje *Kjartan Osmundsson prieš Islandiją*, 2009 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Apostolakis prieš Graikiją*, 2009 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje *Wieczorek prieš Lenkiją*, 2011 m. vasario 8 d. nutarimas dėl priimtumo byloje *Poulain prieš Prancūziją*, 2011 m. spalio 25 d. sprendimas byloje *Valkov ir kiti prieš Bulgariją*.

Konstitucinis Teismas nevengia remtis EŽTT jurisprudencija spręsdamas procesinių garantijų taikymo ir apsaugos klausimus. Konvencijos 6 straipsnis ir jo nuostatų aiškinimas yra svarbūs Konstituciniam Teismui savo nutarimuose naudojantis EŽTT jurisprudencija. Teisė kreiptis į teismą, nepriklausomo ir nešališko teismo sąvoka, teisė pačiam pasirinkti advokatą ir teisė turėti advokatą kaip tinkamo teisinio proceso garantija bei kiti teismo proceso aspektai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje plėtoti ir vystyti remiantis atitinkamais EŽTT sprendimais. Kaip vieną iš nutarimų, kurių priėmimui EŽTT jurisprudencija turėjo daugiausia įtakos, galima prisiminti jau minėtą Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimą dėl operatyvinės veiklos. Jame buvo tirtas teisinio reguliavimo, kuriuo buvo reglamentuojamas nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelis, atitiktis Konstitucijai. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad taikyti tokį elgesio modelį leidžiantis teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai. Tokį sprendimą Konstitucinis Teismas priėmė iš dalies pasitelkdamas ir EŽTT jurisprudenciją: nutarime aiškintas slaptųjų tyrėjų / agentų, taip pat slaptų tyrimo priemonių ir metodų naudojimas atskleidžiant nusikaltimus ir konstatuota, kad pagal EŽTT jurisprudenciją slapti nusikaltimų, nusikaltėlių išaiškinimo metodai patys savaime neprieštarauja Konvencijai, kaip konstatuota 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendime byloje *Klass ir kiti prieš Vokietiją*; taip pat remtasi EŽTT 1998 m. kovo 25 d. sprendime byloje *Kopp prieš Šveicariją* patektu slapto sekimo priemonių naudojimo išaiškinimu, analizuojant 1998 m. birželio 9 d. sprendimą byloje *Teixeira de Castro prieš Portugaliją* aiškintasi dėl įrodymų, gautų peržengus slaptųjų tyrėjų/agentų veiksmų ribas, t. y. išprovokavus nusikaltimą, panaudojimo; šioje byloje taip pat išsamiai išaiškinta ir apibrėžta privataus gyvenimo samprata ir koncepcija, pasirėmus *inter alia* EŽTT 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimu byloje *Niemietz prieš Vokietiją*, ir „tikėtino privatumo“ samprata pagal 1992 m. birželio 15 d. sprendimą byloje *Lüdi prieš Šveicariją*.

Kaip paskutinis EŽTT jurisprudencijos inspiracijos Konstitucinio Teismo bylose pavyzdys paminėtinas Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas dėl civilinio rašytinio proceso konstitucingumo. Pareiškėjams šioje byloje buvo kilęs klausimas, ar teismams bylas nagrinėjant rašytinio proceso tvarka nėra pažeidžiamas bylos nagrinėjimo viešumo principas. Konstitucinis Teismas šioje byloje išaiškino civilinio rašytinio proceso pagrįstumą, reikalingumą ir – kai kuriais atvejais – būtinumą. Šiame nutarime minimi EŽTT 1991 m. spalio 29 d. sprendimas byloje *Helmers prieš Švediją* ir 1994 m. vasario 23 d. sprendimas byloje *Fredin prieš Švediją*, kuriuose pažymėta, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į viešą bylos nagrinėjimą apima teisę į žodinį bylos nagrinėjimą ir kad posėdžiai, kurie vyksta tik pirmojoje ir vienintelėje instancijoje, turi vykti žodinio nagrinėjimo forma (1990 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Håkansson ir Sturesson prieš Švediją*). Tačiau įvertintas ir tas EŽTT sprendimas, kuriame teigiama, kad pareiga rengti viešą bylos nagrinėjimą nėra absoliuti, kad žodinis bylos nagrinėjimas nėra būtinas, jei bylos šalis aiškiai atsisako tokios savo teisės ir jei byloje nėra viešojo intereso (kalbama apie EŽTT 2002 m. lapkričio 12 d. sprendimą byloje *Döry prieš Švediją*). Nutarime atkreiptas dėmesys į tai, kad pagal EŽTT teisės į žodinį nagrinėjimą atsisakymas gali būti aiškiai išreikštas (eksplicitinis) ir numanomas, kai

nepateikiama prašymo byla nagrinėti viešai arba jis nepalaikomas, kaip konstatuota 1990 m. vasario 21 d. sprendime *Håkansson ir Sturesson prieš Švediją*, 1993 m. birželio 24 d. sprendime *Schuler-Zraggen prieš Šveicariją* ir kt. EŽTT manymu, bylos nagrinėjimas neprivalo būti žodinis ir tuo atveju, kai yra tam tikrų išskirtinių aplinkybių, pavyzdžiui, kai nėra tiriamos faktinės aplinkybės arba teisės klausimai, kurie negalėtų būti tinkamai išspręsti remiantis vien bylos rašytine medžiaga ir šalių rašytiniais paaiškinimais (2002 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje *Döry prieš Švediją*. Žodinio teismo posėdžio atsisakymas antrojoje ir trečiojoje instancijose gali būti pateisinamas, jeigu pirmojoje instancijoje posėdis vyko žodinio nagrinėjimo forma (1991 m. spalio 29 d. sprendimas byloje *Helmerts prieš Švediją*. Šie teiginiai ne tik patvirtino, bet iš dalies ir nulėmė minėtame Konstitucinio Teismo nutarime suformuluotą poziciją.

Kalbant apie naudojamąsi **ETT** jurisprudencija priimant Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus, reikėtų pažymėti, kad tokių atvejų praktikoje yra gerokai mažiau, tačiau dėl to jie nėra mažiau reikšmingi. ETT praktika Konstitucinio Teismo nutarimuose remiasi ne tik tuomet, kai buvo sprendžiama dėl situacijų, dėl kurių ETT pozicija jau suformuluota, bet ir toje byloje, kurioje Konstitucinis Teismas pats kreipėsi į ETT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl ES teisės akto išaiškinimo.

Būtinybė pačiam Konstituciniam Teismui kreiptis į ETT kilo gavus pareiškėjo prašymą iširti konstitucingumą nacionalinės teisės akto, kuriuo buvo įgyvendinta Europos Parlamento ir Tarybos 2003 m. birželio 26 d. direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių. ETT, atsakydamas į Konstitucinio Teismo suformuluotą paklausimą, kaip reikėtų suprasti atitinkamą minėtos direktyvos nuostatą ir kokias pareigas toji nuostata numato valstybėms narėms, 2008 m. spalio 9 d. priėmė prejudicinį sprendimą. Konstitucinis Teismas, spręsdamas bylą, įvertino priimtą ETT sprendimą, jį išanalizavo, atsižvelgė į jį ir juo vadovaudamasis išsprėdė konstitucinės justicijos bylą.

ETT praktika prekių ženklų srityje Konstitucinis Teismas vadovavosi priimdamas 2009 m. kovo 27 d. nutarimą, kuriame vertino Prekių ženklų įstatymo nuostatas, reglamentuojančias prekių ženklo savininko pažeistų teisių gynimą ir kompensacijos už pažeistas teises mokėjimą. Šioje byloje Konstitucinis Teismas ETT praktika naudojo aiškindamasis prekės ženklo teisinės apsaugos ribas: nutarime pažymėta, kad pagal ETT praktiką esmine prekių ženklo funkcija pripažįstama prekių ir paslaugų kilmės garantijos funkcija, teikianti galimybę vartotojui atskirti vienu prekių ar paslaugų kilmę nuo kitų (ETT 2002 m. birželio 18 d. sprendimas byloje C-299/99 *Koninklijke Philips Electronics NV prieš Remington Consumer Products Ltd*, 2002 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje C-206/01 *Arsenal Football Club plc prieš Matthew Reed*); prekių ženklų teisinės apsaugos ribos turi būti tokios, kokios yra būtinos ir kartu pakankamos prekių ženklo ekonominėms funkcijoms apsaugoti. Pagal ETT 2003 m. kovo 20 d. sprendimą byloje C-291/00 *LTJ Diffusion SA prieš Sadas Vertbaudet SA* tuo atveju, kai prekių ženklo savininko teisių pažeidimas pasireiškia

tapačių žymenų naudojimu tapačioms prekėms, vartotojų suklaudinimo galimybė yra preziumuojama ir neturi būti įrodinėjama.

ES teise ir ją aiškinančio ETT jurisprudencija remtasi ir Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarime dėl neturtinės žalos atlyginimo pagal transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomąjį draudimą. Nacionalinės teisės aktuose nustatyta neturtinės žalos kompensacijos riba buvo aiškinama susipažinus su šiuos santykius reglamentuojančiomis direktyvomis dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu¹⁵, ir išanalizavus bylas, kurias šioje srityje sprendė ETT. Susipažinus su ETT 2009 m. balandžio 28 d. sprendimu byloje C-518/06 *Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką*, 2000 m. rugsėjo 14 d. sprendimu byloje C-348/98 *Mendes Ferreira ir Delgado Correia Ferreira*, 2005 m. birželio 30 d. sprendimu byloje C-537/03 *Katja Candolin*, 2007 m. balandžio 19 d. sprendimu byloje C-356/05 *Elaine Farrell*, 2003 m. liepos 24 d. nutartimi byloje C-166/02 *Daniel Fernando Messajana Viegas*, padaryta išvada, kad pagal Europos Sąjungos direktyvas valstybėms narėms paliekama laisvė pasirinkti civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sistemą ir ją įgyvendinančias priemones; valstybės narės privalo užtikrinti, kad visiems per eismo įvykį nukentėjusiems asmenims bus atlyginta padaryta žala, valstybių narių nacionalinės teisės aktuose nustatytos draudimo sumos nebus mažesnės nei direktyvose nustatytos minimalios draudimo sumos, taip pat prižiūrėti, kad transporto priemonių savininkai ir valdytojai galėtų apsidrausti šiuo draudimu už ne pernelyg didelę draudimo įmoką. Remiantis šiomis įžvalgomis nutarime konstatuota, kad įstatymų leidėjo nustatyta konkreti suma neturtinei žalai, padarytai eismo įvykio metu, atlyginti yra teisėta, nes ji parinkta atsižvelgiant *inter alia* į ES teisėje nustatytus reikalavimus.

6. Ar galite pateikti pavyzdžių, kurie atspindi jūsų Konstitucinio Teismo ir Europos teismų jurisprudencijos išsiskyrimą / nesutapimą?

Konstitucinis Teismas, pagal Seimo narių grupės kreipimąsi dar 1995 m. vertindamas Konvencijos nuostatų atitiktį Konstitucijai¹⁶, savo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje numatė tokią teisinę situaciją, kurioje gali kilti Konvencijos ir Konstitucijos nuostatų kolizija. Minėtoje išvadoje *inter alia* pažymėta, kad prieštaraujančiomis Konstitucijai Konvencijos normos galėtų būti pripažintos, jeigu: „1) Konstitucija nustatytų išsamų ir baigtinį teisių ir laisvių sąrašą, o Konvencija

¹⁵ 1972 m. balandžio 24 d. Tarybos direktyva 72/166/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo įgyvendinimu, suderinimo (vadinamoji Pirmoji transporto priemonių draudimo direktyva); 1983 m. gruodžio 30 d. Antroji Tarybos direktyva 84/5/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo (vadinamoji Antroji transporto priemonių draudimo direktyva); 1990 m. gegužės 14 d. Trečioji Tarybos direktyva 90/232/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo (vadinamoji Trečioji transporto priemonių draudimo direktyva); 2000 m. gegužės 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/26/EB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu, suderinimo, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 73/239/EEB ir 88/357/EEB (vadinamoji Ketvirtoji transporto priemonių draudimo direktyva).

¹⁶ Seimo nariams iškėlus klausimą dėl Konvencijos nuostatų neatitikties Konstitucijai, tai buvo būtinoji sąlyga norint Lietuvai ratifikuoti Konvenciją.

nustatytų kokias nors kitas teises ir laisves; 2) Konstitucija draustų kokius nors veiksmus, o Konvencija apibrėžtų šiuos veiksmus kaip vienokią ar kitokią teisę arba laisvę; 3) kokia nors Konvencijos nuostata negalėtų būti taikoma Lietuvos Respublikos teisės sistemoje dėl to, kad ji nesutampa su kokia nors Konstitucijos nuostata“. Tuomet Konstitucinio Teismo vertintos Konvencijos nuostatos buvo pripažintos neprieštaraujančiomis Konstitucijai ir kurį laiką šioje išvadoje nurodytos galimo Konstitucijos ir Konvencijos konflikto situacijos tebuvo hipotetinės.

Tačiau šiandien jau galima konstatuoti, kad Konstitucinis Teismas, priimdamas 1995 m. sausio 24 d. išvadą, buvo gana įžvalgas. EŽTT Didžiajai kolegijai 2011 m. sausio 6 d. priėmus sprendimą byloje *Paksas prieš Lietuvą*, praktiškai susiklostė situacija, kai pagal Konstituciją vieni veiksmai buvo uždrausti, tačiau EŽTT, išnagrinėjęs jiems pateiktą peticiją, nusprendė, kad pagal Konvencijos nuostatas ginamos teisės taip apriboti, kaip nurodė Konstitucinis Teismas, negalima. EŽTT ir Konstitucinio Teismo pozicijų išsiskyrimas rinkimų į parlamentą klausimu ir yra akivaizdus šių dviejų institucijų jurisprudencijų nesutapimo pavyzdys. Pirmiau šiame pranešime aptarus (žr. 3 klausimą dėl Konstitucinio Teismo įpareigojimo atsižvelgti į EŽTT jurisprudenciją), kokią įtaką ši situacija turėjo Konstitucinio Teismo doktrinos dėl EŽTT sprendimų statuso plėtojimui, verta pasigilinti, kaip ir kodėl išsiskyrė dviejų žmogaus teises ginančių institucijų nuomonės.

Byla *Paksas prieš Lietuvą* Europos žmogaus teisių teisme buvo inicijuota Konstituciniam Teismui priėmus 2004 m. gegužės 25 d. nutarimą, kuriame, kaip minėta, buvo konstatuota, jog pagal Konstituciją asmuo, kuris *inter alia* šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas, pagal Konstituciją **niekada** negali būti renkamas į pareigas, kurias užimant reikia prisiekti Lietuvos valstybei. Asmuo, kurį tiesiogiai palietė toks Konstitucinio Teismo sprendimas, – buvęs Lietuvos Respublikos Prezidentas Rolandas Paksas, gindamas savo teisę būti renkamam, kreipėsi į Strasbūro teismą. EŽTT, išnagrinėjęs gautą pareiškimą, 2011 m. sausio 6 d. sprendime konstatavo, kad **nuolatinis** ir negrįžtamas **draudimas** būti renkamam į parlamentą **yra neproporcingas** ir kad nustatydamas tokį draudimą¹⁷ Lietuva pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolo Nr. 1 3 straipsnį, kuriame, kaip primenama EŽTT sprendime, numatytas pagrindinis veiksmingos politinės demokratijos principas, ir kuris apima subjektinę teisę balsuoti ir būti renkamam. EŽTT sprendime sutinkama, kad ši teisė nėra absoliuti ir kad galimi tam tikri jos apribojimai, tačiau jie negali būti nuolatiniai. Analizuojant Konstitucinio Teismo nutarimą, sukėlusį tokias pasekmes, EŽTT sprendime sutinkama ir su tuo, kad tokia priemonė – pašalinimas iš užimamų pareigų sulaužius priesaiką ir šiurkščiai pažeidus Konstituciją – yra demokratijos savisaugos mechanizmo taikant „viešą ir demokratinę užimančiųjų valstybines pareigas kontrolę“ dalis. Tačiau aukščiausioji žmogaus teises ginanti institucija nusprendė, kad toks draudimas, kurį pritaikius asmeniui atimama

¹⁷ Kurį, kaip minėta, suformulavo Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime.

teisė ir galimybė apskritai kandidatuoti į tautos atstovaujamąją instituciją, yra per griežtas, ir kad pagal Konvencijos nuostatas tokį „sprendimą uždrausti aukštam pareigūnui, kuris pasirodė esąs netinkamas eiti savo pareigas, kada nors tapti parlamento nariu visų pirma turėtų priimti rinkėjai, kurie rinkimuose turi galimybę pasirinkti, ar vėl pasitikėti atitinkamu asmeniu“. EŽTT pabrėžė, kad „žmonių nuomonės raiškos laisvė renkant įstatymų leidybos institucijas privalo būti užtikrinta visais atvejais“.

Kaip minėta, paskelbus šį EŽTT sprendimą, Lietuvoje buvo imtasi priemonių jam įgyvendinti. Seime buvo priimtos Seimo rinkimų įstatymo pataisos, pagal kurias asmuo, šturkščiai pažeidęs Konstituciją ir sulaužęs priesaiką, į parlamentą galėjo būti renkamas po penkerių metų nuo jo pašalinimo iš užimamų pareigų. Tokios įstatymo pataisos akivaizdžiai neatitiko Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime suformuluotų doktrininų nuostatų, jog toks asmuo niekada nebegali užimti pareigų, kurias einant reikia prisiekti, tarpe jų – Seimo nario pareigų. Tad nieko stebėtino, kad tebegaliojant šiai Konstitucinio Teismo paskelbtai doktrinai, buvo gautas prašymas įvertinti tokių įstatymo pataisų atitikimą Konstitucijai.

Kaip jau buvo galima numatyti iš to, kas išdėstyta, Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. priimtame nutarime nepakeitė savo pozicijos ir leido suprasti, kad nepaisant to, kaip yra aiškinamos atitinkamos Konvencijos nuostatos, Konstitucijos aiškinimas tuo pačiu klausimu lieka nepakitęs. Konstitucinis Teismas, grįžęs prie klausimo, ar asmuo, šturkščiai pažeidęs Konstituciją ir sulaužęs priesaiką, gali būti ir kada gali būti renkamas į pareigas, kurias užimant reikia prisiekti valstybei (tarp jų – į Seimo nario pareigas), pažymėjo, jog nuo Konstitucinio Teismo precedentų, sukurtų priėmus sprendimus konstitucinės justicijos byloje, gali būti nukrypstama ir nauji precedentai gali būti kuriami tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama; oficialiosios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad ši doktrina būtų pakoreguota, negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet būtų pakeičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos, paneigiama Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos, samprata. Tai pažymėjęs, Konstitucinis Teismas šiame nutarime dar sykį konstatavo, jog konstituciniai apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės institutai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir integruoti; pakeitus bet kurį iš šių institutų elementą būtų pakeistas ir kitų susijusių institutų turinys, t. y. visuose minėtuose konstituciniuose institutuose įtvirtintų vertybių sistema. Taigi pagal Konstituciją asmuo, kuris šturkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, vis dar niekada negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Todėl reaguojant į EŽTT sprendimą nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį toks asmuo į Seimą gali būti renkamas nuo pašalinimo iš pareigų praėjus penkeriems metams, įvertintas kaip mėginimas įveikti ankstesnį Konstitucinio Teismo nutarimą ir jame suformuluotą Konstitucijos aiškinimą, ir dėl to pripažintas neteisėtu: nutarime aiškiai pabrėžta, kad šiuo teisiniu

reguliavimu „ignoruojama Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime atskleista konstitucinės atsakomybės už šiurkštą Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą samprata ir nepaisoma to, kad pagal Konstituciją *inter alia* Seimo nariu niekada negali būti renkamas asmuo, kuris šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas“; tokiu reguliavimu „įstatymų leidėjas mėgino įveikti Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimo galią ir pažeidė iš Konstitucijos <...> kylantį draudimą vėliau priimtais įstatymais ir kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nesiderina su Konstitucinio Teismo nutarime išdėstyta Konstitucijos nuostatų samprata, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos vientisumo principą, 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą, viršijo Konstitucijoje nustatytus savo įgaliojimus ir pažeidė konstitucinius valdžių padalijimo, teisinės valstybės principus.“ Taigi, nepaisant EŽTT išdėstytos rinkimų teisės sampratos pagal Konvenciją, Konstitucinis Teismas liko ištikimas Konstitucijos nuostatų prasmei.

Kaip matyti iš pateiktų argumentų, Konstitucinis Teismas ir EŽTT susiklosčiusią situaciją dėl negalėjimo būti renkamam parlamento nariu vertino iš skirtingų pozicijų: Konstitucinis Teismas savo nutarimuose pabrėžė ištikimybę Lietuvos valstybei, lojalumą ir (ne)galėjimą užimti atsakingas pareigas, jei vieną kartą jau buvo padarytas rimtas prasižengimas – šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta valstybei duota priesaika; EŽTT šią situaciją interpretavo labiau per rinkėjų – tos valstybės piliečių teisę nuspręsti ir apsispręsti, ką jie norėtų matyti savo atstovais, per rinkimų teisės sampratos atskleidimą ir aiškinimą. Nepaisant skirtingo galutinio rezultato, negalima paneigti, kad abi institucijos kiekviena savo srityje yra teisios, ir abiejų jų sprendimai yra vykdytini. Kaip konstatavo Konstitucinis Teismas, vienintelis būdas tai padaryti – pakeisti atitinkamas Konstitucijos nuostatas; tai padarius, galiojantis Konstitucinio Teismo aiškinimas netektų teisinės galios, nes nebeliktų tų Konstitucijos nuostatų, kurias aiškinant jis buvo priimtas.

Šiuo metu po EŽTT sprendimo priimtas teisinis reguliavimas, kuriuo buvo nustatyta, jog Konstituciją šiurkščiai pažeidęs ir priesaiką sulaužęs asmuo Seimo nariu gali būti renkamas praėjus penkeriems metams po priesaikos sulaužymo, negalioja nuo Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimo įsigaliojimo dienos, o Seime yra sudaryta Konstitucijos komisija, turinti parengti atitinkamas Konstitucijos pataisas, kurias priėmus būtų panaikintas Konstitucijos ir Konvencijos nuostatų nesuderinamumas.

7. Ar kiti nacionaliniai teismai, atsižvelgę į tai, kad Konstitucinis Teismas remiasi Europos teismų jurisprudencija, taip pat savo sprendimuose ja remiasi?

Bendrosios kompetencijos ir specializuoti (administraciniai) teismai, spręsdami bylas, taiko Europos teisės nuostatas ir remiasi Europos teismų jurisprudencija, nes juos, kaip ir visas valdžios institucijas, tai daryti įpareigoja jau ne sykį šiame pranešime minėtos Konstitucijos nuostatos dėl pagarbos tarptautinei teisei ir valstybės tarptautinių įsipareigojimų, kylančių iš Seimo

ratifikuotų ir neratifikuotų sutarčių, vykdymo. Tiek Europos žmogaus teisių konvencija, tiek Europos Sąjungos steigiamosios ir jas pakeitusios sutartys yra tarptautinės Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos sutartys, tapusios Lietuvos teisinės sistemos dalimi, taigi jas taikyti teismų praktikoje tiek, kiek jų nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, yra privaloma.

Be abejo, Konstitucinis Teismas, esantis aukščiausios galios teisės akto – Konstitucijos – sergėtojas ir autoritetingas bei vienintelis jos nuostatų aiškintojas, savo praktikoje tiesiogiai taikydamas Europos teisės, *inter alia* Europos jurisprudencijos, nuostatas, skatina kitus Lietuvos teismus sekti jo pavyzdžiu. Nacionaliniai bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, saistomi tiek Konstitucinio Teismo, tiek supranacionalinių teismų sprendimų, savo priimamuose aktuose stengiasi vadovautis atitinkama juos saistančia jurisprudencija. Pažymėtina, kad paskutiniu metu ši tendencija ypač sustiprėjusi.

8. Ar yra tokių Europos teismų sprendimų pavyzdžių, kuriuose jaučiama nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencijos įtaka?

Nustatyti konstitucinių teismų įtaką Europinos teismams yra nelengva. Savo priimamuose sprendimuose tiek EŽTT, tiek ETT retai kada cituoja nacionalinių konstitucinių teismų sprendimus. Vis dėlto manytina, kad siekdamas atskleisti pamatinių universalių vertybių, kurios ginamos ne tik pagal tarptautinius dokumentus, bet ir nacionalinių konstitucijų nuostatas, turinį, supranacionalinės institucijos susipažįsta su konstitucine įvairių valstybių doktrina, kuri vienaip ar kitaip daro įtaką Europos lygmens žmogaus teisių jurisprudencijos formavimuisi. Ir jeigu tokia įtaka neatsispindi galutiniame priimamų EŽTT ir ETT sprendimų tekste, tai nereiškia, kad ja nebuvo naudojamosi siekiant susidaryti išsamesnį nagrinėjamos bylos vaizdą.

EŽTT praktikoje yra pasitaikę atvejų, kai sprenddamas bylas jis naudojosi Konstitucinio Teismo pateiktu nacionalinės teisės nuostatų aiškinimu. Byloje *Ramanauskas prieš Lietuvą*, kurioje buvo priimtas 2008 m. vasario 5 d. sprendimas, pareiškėjas teigė, kad jis buvo nusikaltimo provokavimo auka ir kad baudžiamajame procese jam nebuvo suteikta galimybė apklausti pagrindinį liudytoją, taigi pažeistas sąžiningo proceso principas, kartu ir Konvencijos 6 straipsnis. Šioje byloje EŽTT, pristatydamas nacionalinės teisės nuostatas, citavo Operatyvinės veiklos įstatymą. Šio teisės akto konstitucingumą jau buvo įvertinęs Lietuvos Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime. EŽTT šioje byloje rėmėsi Konstitucinio Teismo pateiktu nacionalinės teisės akto nuostatų išaiškinimu ir konstituciniu jų vertinimu. EŽTT savo sprendime pacitavo tam tikras Konstitucinio Teismo nutarimo ištraukas, *inter alia* tai, kad, Konstitucinio Teismo nuomone, slaptų tyrimo priemonių naudojimas pats savaime neprieštarauja EŽTK ir Konstitucijai, jei yra aiškiai numatyti jos taikymo padariniai ir šios priemonės proporcingos siekiamiems teisėtiems tikslams. Tačiau tokiais veiksmais, konstatavo Konstitucinis Teismas, negali būti siekiama sukurstyti ar išprovokuoti padaryti naują nusikaltimą, negali būti piktnaudžiaujama tokiomis priemonėmis; nusikaltimo provokavimo ar kitokio piktnaudžiavimo modeliu atvejus turi nustatyti

bendrosios kompetencijos teismai, konkrečioje byloje nagrinėdami, ar institucijos neperžengė pagal modelį nustatytų veiksmų ribų. EŽTT, vertindamas pareiškėjo peticiją, savo argumentuose pažymėjo, kad „vidaus institucijos ir teismai turėjo mažų mažiausiai atlikti išsamų tyrimą, – kaip iš tiesų ragino Konstitucinis Teismas savo 2000 m. gegužės 8 d. nutarime – ar baudžiamojo persekiojimo institucijos neperžengė ribų, leidžiamų pagal nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelį <...>, kitaip tariant, ar jos sukurstė padaryti nusikalstamą veiką.“ Kadangi EŽTT nepakako įrodymų, kad *inter alia* buvo aiškintasi dėl ribų peržengimo, buvo konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas. Kaip matyti, EŽTT, sprenddamas šią bylą, pasikloviė Konstitucinio Teismo pateiktu aiškinimu ir juo pasinaudojo. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime pateiktu aiškinimu EŽTT taip pat rėmėsi byloje *Lenkauskienė prieš Lietuvą*, kurioje pabrėžė, kad, siekiant užkirti kelią policijos pareigūnų provokacijai arba sukurstymui padaryti nusikaltimą, minėtų įgaliojimų apimtį apibrėžia būtent Konstitucinio Teismo praktika, išdėstyta 2000 m. gegužės 8 d. nutarime.

Kai kuriose kitose nagrinėtose bylose prieš Lietuvą EŽTT taip pat cituoja atitinkamus Konstitucinio Teismo nutarimus, remiasi juose pateiktu aiškinimu ir vertinimu, pabrėžia tam tikrus tai bylai aktualius konstatavimus. Gana plačiai Konstitucinio Teismo doktrina dėl nuosavybės teisų atkūrimo cituojama bylose *Jasiūnienė prieš Lietuvą*, *Užkurėlienė ir kiti prieš Lietuvą*, *Aleksa prieš Lietuvą*. Pažymėtina, kad, išanalizavus EŽTT praktiką, kurioje minimi Konstitucinio Teismo nutarimai, matyti, jog dažniausiai jais naudojamosi siekiant suprasti vidaus teisės aktus ir jų interpretaciją, taip pat šalių argumentus, jei šalis naudojasi Konstitucinio Teismo suformuota doktrina, o ne pateikiant galutinį vertinimą.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas su Konstitucinio Teismo formuojama doktrina dažniausiai yra susidūręs taip pat sprenddamas „lietuviškas“ bylas arba analizuodamas Lietuvos Vyriausybės pastabas, pateikiamas kitose jo nagrinėjamose bylose. Pirmiausia reikėtų paminėti jau aptartą Konstitucinio Teismo kreipimąsi į ETT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Atsakydamas į Konstitucinio Teismo paklausimą, ETT 2008 m. spalio 9 d. sprendime *Julius Sabatauskas ir kt. prieš Lietuvą* cituoja Konstitucinio Teismo suformuluotą ES teisės ir nacionalinės teisės normų kolizijos taisyklę. Tačiau pažymėtina įdomi detalė: ETT savo sprendime cituoja ne visą Konstitucinio Teismo doktrininę nuostatą. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime, kuris cituojamas ir kreipimesi į ETT, konstatuota, kad esant kolizijai su vidaus teisės normomis ES teisės aktai turi „taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuojų Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), **išskyrus pačią Konstituciją**“. Minėtame sprendime ETT konstatuoja, kad Lietuvos vidaus teisėje galioja tokia kolizijos taisyklė, tačiau tiksliau nepacituoja, kad ši ES teisės aktų taikymo pirmenybė pagal Konstitucinio Teismo doktriną negalioja konstitucinėms nuostatoms.

Kitas paminėtinas atvejis, kai ETT, nagrinėdamas bylą, vadovavosi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išsakytomis mintimis, yra ETT 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje

Malgožata Runevič – Vardyn ir Lukas Pawel Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kt. Šioje byloje ETT priėmė prejudicinį sprendimą atsakydamas į Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo prašymą. Į šį teismą kreipėsi pareiškėja – Lietuvos Respublikos pilietė su prašymu išduoti lietuviškus asmens tapatybės nustatymo dokumentus, kuriuose pareiškėjos pavardė būtų rašoma lenkiškais rašmenimis. Konstitucinis Teismas yra priėmęs 1999 m. spalio 21 d. nutarimą, kurio nuostatos vėliau išaiškintos 2009 m. lapkričio 6 d. sprendime. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, *inter alia* jos 14 straipsnį, ir Konstitucinio Teismo pateiktą šios konstitucinės nuostatos aiškinimą asmens vardas ir pavardė Lietuvos Respublikos piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba; nelietuviškų rašmenų vartojimas galėtų pažeisti nacionalinius interesus, nes būtų ne tik paneigtas konstitucinis valstybinės kalbos principas, bet ir sutrikdyta *inter alia* valstybės ir savivaldybių įstaigų veikla. Kitų paso įrašų skyriuje galima rašyti asmens vardą ir pavardę originalo forma, kai asmuo to pageidauja. ETT, atsakydamas į gautą kreipimąsi, savo sprendime pažymėjo, jog pagal Europos Sąjungos teisę Sąjunga gerbia turtingą savo kultūros ir kalbų įvairovę, taip pat valstybių narių nacionalinį savitumą, kurio dalis yra valstybinės kalbos apsauga. Todėl Sąjungos teisės nuostatos nedraudžia vykdyti politikos, kuria siekiama ginti ir remti valstybės narės kalbą, kuri yra nacionalinė ir pirmoji valstybinė kalba, ir konstatavo, jog nacionalinės teisės aktais, kuriais norima apsaugoti valstybinę kalbą nustatant toje kalboje taikomas rašybos taisykles, siekiamas tikslas yra teisėtas ir gali pateisinti teisės laisvai judėti ir apsigyventi apribojimus, į jį galima atsižvelgti ieškant pusiausvyros tarp teisėtų interesų ir šių Sąjungos teisėje pripažįstamų teisių. Tačiau pažymėta ir tai, kad tokia tvarka asmenims neturi sukelti rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų, o tai turi nustatyti nacionalinis teismas. Ši ETT byla dažnai minima kaip ETT pagarbos nacionaliniam identitetui ir savitumui pavyzdys¹⁸. Apibendrinus pateiktas Konstitucinio Teismo ir ETT sprendimų nuostatas, galima teigti, jog šioje byloje ETT ir Konstitucinio Teismo pozicijos nagrinėtu klausimu sutapo.

II. Konstitucinių teismų tarpusavio įtaka

Daugelio Europos valstybių konstitucijų nuostatose įtvirtintas pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių sąrašas yra bendras; kai kurios nuostatos nacionalinėse konstitucijose atkartotos identiškai, kitais atvejais, nors nuostatų formuluotės nesutampa, jų turinys yra tapatus. Tad nieko stebėtino, kad vienos šalies konstitucinis teismas, spręsdamas bylą, atsižvelgia į su panašiomis problemomis jau susidūrusių kitų užsienio valstybių konstitucinių teismų patirtį, remiasi ja, perima jų išplėtotą praktiką, tiria vartotą argumentaciją ir pritaiko ją savai situacijai. Keičiantis tarpusavio patirtimi ir ieškant tinkamos užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikos, pasitaiko atvejų, ypač sprendžiant konstitucinės justicijos bylas, susijusias su žmogaus teisių apsauga, kai skirtingų

¹⁸ Pvz., žr. Jarašiūnas E. Keletas nacionalinių teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bendradarbiavimo veiksmingumo užtikrinimo problemų. Pranešimas tarptautinėje konferencijoje „Šiuolaikinės konstitucinės justicijos tendencijos: nacionalinės ir tarptautinės teisės santykis“, Vilnius, 2013 m. rugsėjo 5 d.

valstybių konstitucinių teismų sprendimai, priimti panašiu klausimu, yra gana skirtingi; tai nepaneigia užsienio valstybių konstitucinės praktikos ieškojimo reikšmės, greičiau atvirkščiai – leidžia geriau suprasti aiškinamos nuostatos daugiareikšmiškumą, turintį įtakos teismo argumentacijai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat nevengia remtis užsienio valstybių konstitucinių teismų suformuluotais precedentais.

1. Ar Konstitucinis Teismas savo nutarimuose remiasi kitų Europos arba ne Europos konstitucinių teismų jurisprudencija?

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, spręsdamas konstitucinės justicijos bylas, kuriose nagrinėjamos problemos gali būti bendros ne vienos valstybės teisei sistemai ar susijusios su klausimais, aktualiais daugumai šalių, savo nutarimuose remiasi tiek Europos, tiek kitų užsienio šalių konstitucinių teismų patirtimi.

Kai kuriuose nutarimuose užsienio šalių patirtimi remiamasi tiesiogiai – cituojant kitų valstybių konstitucinių teismų sprendimus, minint nuorodas į sudominusių ir tinkančių nutarimų ir sprendimų nuostatas. Kitais atvejais teisėjui rengiant bylą teismiam nagrinėjimui ieškoma tinkamų užsienio šalių konstitucinių teismų pavyzdžių, panašios patirties ar įkvepiančių idėjų. Ir nors galutiniame nutarimo gimininga užsienio valstybės konstitucinės institucijos praktika minima nebūna, tačiau tai nereiškia, kad ji, jei buvo aktuali nagrinėjamai bylai, nepadėjo susiformuoti tam tikro požiūrio į sprendžiamą klausimą. Konstitucinio Teismo nutarimuose užsienio valstybių konstitucinių teismų sprendimai taip pat cituojami norint iliustruoti nagrinėjamą situaciją, pateikti jos tarptautinį kontekstą, kiek rečiau – ieškant pagrindimo, savo formuluojamos argumentacijos pastiprinimo. Jie nėra laikomi savarankiškais argumentais ir nėra tas veiksnys, kuris nulemia galutinį sprendimą.

Taigi Lietuvos Konstitucinis Teismas gali būti priskiriamas prie tų konstitucinių teismų, besiremiančių užsienio valstybių konstitucinių teismų sprendimais, kurie tokiems užsienio šalių konstituciniams precedentams suteikia „dokumentinę galią“. Tai reiškia, kad Konstituciniam Teismui, nagrinėjančiam naują ar keblų klausimą, užsienio valstybių konstitucinių teismų sprendimai yra kaip dokumentiniai įrodymai, kurie, atsižvelgiant į tam tikrus tinkamumo kriterijus, leidžia lengviau išspręsti konstitucinį ginčą. Užsienio valstybių konstitucinių teismų sprendimams, net ir idealiai tinkantiems Konstitucinio Teismo nagrinėjamai situacijai, nesuteikiama „įtikinamumo“ ar „sprendimo“ galia¹⁹, Konstitucinis Teismas niekaip nėra susaistomas jų patirties ar jų jurisprudencijos.

2. Jei taip, ar yra tendencija, kad Konstitucinis Teismas pirmiausia remiasi tų šalių konstitucinių teismų jurisprudencija, kurie priklauso tai pačiai kalbinei grupei?

¹⁹ Plačiau žr. Maus Didier. Rėmimasis užsienio precedentais ir konstitucinių teismų dialogas. Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 4 (16), p. 155–156.

Tokios tendencijos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje nėra; priklausomumas tam tikrai kalbinei grupei nėra tas kriterijus, kuriuo remiantis ieškoma užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikos pavyzdžių. Konkrečių teismų bendradarbiavimo ypatumus lemia jų priklausymas tai pačiai teisminei sistemai, teismų vieta teisminių institucijų atžvilgiu, taikomos materialinės teisės pobūdis. Ieškant tinkamų užsienio valstybių konstitucinių teismų sprendimų taip pat atsižvelgiama į geografinį artimumą, konstitucinės santvarkos panašumą, sprendžiamą situaciją ir susiklosčiusias bylos aplinkybes, aiškintiną konstitucijos nuostatą (bendroji žmogaus teises ginanti ar kokia nors specifinė), jos taikymo kontekstą (pasirinktas užsienio precedentas yra susijęs su konkrečiu ar bendresniais atvejais) ir pan.

3. Kuriose teisės srityse (civilinės, baudžiamosios, viešosios) Konstitucinis Teismas remiasi Europos arba ne Europos konstitucinių teismų jurisprudencija?

Išanalizavus Konstitucinio Teismo nutarimų pavyzdžius, kuriuose remiamasi užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencija, pažymėtina, kad daugiausia tokių atvejų yra pasitaikę tose srityse, kurios bent hipotetiškai galėtų būti reguliuojamos panašiai arba kuriose didžiausia tikimybė rasti analogišką teisinį reguliavimą užsienio valstybėje. Pastebėtina, kad paprastai užsienio konstitucinės jurisprudencijos ieškoma sprendžiant konstitucinės teisės sričiai priskirtinus teisinius klausimus (Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia, rinkimų teisės klausimai, teisėjų ir teismų nepriklausomumas), taip pat civilinės teisės sričiai (šėimos koncepcija, paskirtų socialinių išmokų mažinimas ir kt.).

Vienu iš pavyzdžių, kai sprendžiant bylą buvo išsamiai išanalizuota ne tik EŽTT jurisprudencija, bet ir užsienio valstybių konstitucinių teismų patirtis, galima laikyti jau minėtą konstitucinės justicijos bylą, kurioje buvo sprendžiama dėl konstitucinės šėimos sąvokos. Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime buvo remtasi ne tik anksčiau aptartais EŽTT formuojamos doktrinos postulatais apie tradicinės ir natūralios šėimos sampratas, bet analizuota ir daugelio kitų valstybių, kurių konstituciniai teismai taip pat turėjo atsakyti į klausimą, kas jų valstybėje yra laikoma šėima, susiformavusi praktika. Užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikai pristatyti nutarime skirtas atskiras punktas. Nutarime nurodyta, kad pagal Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 20 d. nutarimą Nr. 568/06 šėimos teisine apsauga gali naudotis asmenų, kurie gyvena nesusituokę, socialinė grupė arba kraujo ryšiais nesusijusių asmenų, tarp kurių yra jau minėti emociniai ir kiti ryšiai (kartu gyvenantys asmenys kaip partneriai, taip pat partneriai, kartu gyvenantys su vaiku, kuris vienam iš tėvų gimė iš kitų santykių, ir t. t.), grupė; Slovėnijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gegužės 28 d. sprendime pažymėta, kad negalima įstatymo nuostatų, apibrėžiančių šėimą, aiškinti taip, kad tik dviejų suaugusiųjų ir vaiko gyvenimo bendrija laikoma šėima, arba taip, kad gyvenimo bendrija netenka šėimos teisinio statuso dėl to, kad mirė vienas iš tėvų, todėl motinos ir vieno ar daugiau vaikų gyvenimo bendrija turi būti laikoma šėima; Kroatijos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m.

balandžio 18 d. sprendime pažymėjo, kad santuoka ir gyvenimas kartu nesusituokus yra konstituciškai pripažįstamos šeimos sąjungos. Nutarime įvertinta ir kitokia užsienio valstybių konstitucinių teismų patirtis, besiskirianti nuo paminėtosios: pažymėta, jog Vengrijos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „santuoka ir šeima yra svarbiausia ir natūraliausia visuomenę sudaranti piliečių bendrija“ (Vengrijos Konstitucinio Teismo 1990 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 4/1990) ir kad Konstitucijos 15 straipsnyje nustatyta valstybės pareiga saugoti santuokos ir šeimos institucijas neapima pareigos saugoti ne santuoka grindžiamos partnerystės formas (Vengrijos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 15 d. nutarimas Nr. 154/2008); Prancūzijos Respublikos Konstitucinė Taryba 2011 m. liepos 29 d. nutarime išaiškino, kad sutuoktinių, asmenų, sudariusių partnerystės sutartį, ir sugyventinių statusas yra skirtingas, ir konstatavo, kad teisinis reguliavimas, pagal kurį kompensacinė pensija skiriama tik mirusio asmens sutuoktiniui ir nėra skiriama nei sugyventiniui, nei partneriui, neprieštarauja Konstitucijai; nutarime analizuota ir Vokietijos Federalinio Konstitucinio Tribunolo jurisprudencija (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2003 m. balandžio 9 d. nutarimas Nr. 493/96, 1724/01 ir 2007 m. rugsėjo 20 d. nutarimas Nr. 855/06). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime apibendrinęs, jog šeimos sampratos aiškinimas cituotoje užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencijoje nėra vienareikšmis, kad joje šeima apibrėžiama atsižvelgiant į visuomenėje tam tikru laikotarpiu vyraujančią šeimos gyvenimo formų įvairovę, demografinius, ekonominius ir socialinius visuomenės gyvenimo pokyčius, nusprendė, kad, kaip minėta, pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją šeima laikomi ne tik susituokusių, bet ir nesusituokusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, vaikų bendro auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas. Kaip matyti, Konstitucinis Teismas, ieškodamas atsakymo į pareiškėjų iškeltą klausimą, kas yra šeima, išstudijavo ne tik su jo galutiniu sprendimu sutampančią, bet ir priešingai teigiančią kitų užsienio šalių jurisprudenciją, ir tik susidaręs bendrą vaizdą apie jau egzistuojantį šios problemos sprendimą pateikė savo atsakymą.

Gana išsami užsienio valstybių konstitucijų ir jų konstitucinių teismų jurisprudencijos analizė pateikta Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarime dėl teisės akto pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai pasekmių. Tai galima paaiškinti tuo, kad šioje byloje buvo sprendžiamas būtent konstitucinės teisės sričiai priskirtinas klausimas, kurį vienaip ar kitaip turėtų būti vertinę dauguma konstitucinių teismų. Šiame nutarime, kaip ir pirmiau aptartame pavyzdyje, siekta išnagrinėti ir kaip nutarimo sudedamąją dalį pateikti kuo įvairesnę užsienio valstybių praktiką, iliustruojančią sprendžiamą situaciją. Pareiškėjai šioje konstitucinės justicijos byloje ginčijo Konstitucinio Teismo įstatymo nuostatą kaip neleidžiančią nustatyti, ar Konstitucijai prieštaraujančiu pripažintas teisės aktas negalioja nuo jo priėmimo, ar nuo Konstitucinio Teismo nutarimo priėmimo dienos. Kitaip tariant, pareiškėjai siekė išsiaiškinti, ar Lietuvoje Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia gali būti nukreipiama atgal. Prieš pateikdamas savo atsakymą,

Konstitucinis Teismas išanalizavo užsienio valstybių teisinę situaciją. Nutarime apžvelgtos Portugalijos Respublikos Konstitucijos, Austrijos Respublikos federalinio konstitucinio įstatymo, Lenkijos Respublikos Konstitucijos, Slovėnijos Respublikos Konstitucijos nuostatos, reglamentuojančios konstitucinių teismų sprendimų poveikį ir galimybes juos taikyti atgal, Slovėnijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1992 m. balandžio 23 d. sprendimo Nr. U-I-105/91, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1982 m. lapkričio 3 d. nutarimo Nr. 620/78, 1335/78, 1104/79, 363/80, 1998 m. lapkričio 10 d. sprendimo Nr. 1057/91, 1226/91, 980/91, 2002 m. gruodžio 4 d. sprendimo Nr. 400/98, 1735/00, 2002 m. kovo 6 d. sprendimo Nr. 17/99, Vengrijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1992 m. vasario 25 d. nutarimo Nr. 10/1992, Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutarimo Nr. 2009-43-01 ištraukos, kuriose pateikiama atitinkamų konstitucinės justicijos institucijų interpretacija nagrinėjamu klausimu, apžvelgtos kai kurių valstybių įstatyminio reguliavimo nuostatos. Apibendrinant užsienio valstybių teisinį reguliavimą ir konstitucinių teismų praktiką nutarime pažymėta, kad vienose valstybėse nuostatos, konkrečiais atvejais nustatančios konstitucinių teismų priimtų sprendimų teisinę galią laiko požiūriu, *inter alia* kai konstitucinio teismo sprendimai veikia retroaktyviai (*ex tunc*), yra *expressis verbis* įtvirtintos konstitucijoje (Austrija, Lenkija, Portugalija), kitose valstybėse tai reglamentuojama ir konstitucinio teismo įstatymu (Ispanija, Slovėnija, Vokietija), kai kuriose valstybėse įstatymu yra suteikta teisė tam tikra apimtimi konstitucinę kontrolę vykdantiems teismams nustatyti, kada konstitucinio teismo sprendimai veikia retroaktyviai (*ex tunc*) (Graikija, Slovėnija, Vengrija). Sprendžiant dėl Lietuvos Konstitucinio Teismo priimamų nutarimų teisinės galios šioje byloje buvo pasakyta, jog iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies įstatymų leidėjui nekyla pareigos įtvirtinti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų nustatyta, kad Konstitucijai prieštaraujančiu pripažintas teisės aktas negalioja nuo jo įsigaliojimo. Taigi šioje konstitucinės justicijos byloje Konstitucinis Teismas tiesiogiai nesprenė savo aktų galiojimo atgal klausimo, o tik pažymėjo, kad nėra būtina įstatyme tiesiogiai nustatyti, jog Konstitucinio Teismo nutarimai turi retroaktyvų galiojimą. Įdomu pažymėti, kad prie šio klausimo Konstitucinis Teismas vis dėlto grįžo kitoje byloje, kurioje suformulavo tam tikras oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas dėl Konstitucinio Teismo nutarimų grįžtamosios galios²⁰, taigi, galima pagrįstai teigti, kad vienoje konstitucinės justicijos byloje surinkta užsienio valstybių konstitucinių teismų patirtis nenuveina veltui, ja naudojamosi ir remiamasi ir kitose panašiose nagrinėjamosiose bylose, galiausiai ja remiantis plečiamas teisinis akiratis ir gilinamas bendras konstitucinės justicijos žinių suvokimas.

Minėta, kad Konstitucinio Teismo praktikoje galima rasti ir tokių nutarimų pavyzdžių, kuriuose remiamasi ne Europos šalių konstitucinės justicijos institucijų praktika. Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarime buvo sprendžiamas klausimas dėl išskirtinės politinių partijų teisės kelti kandidatus daugiamandatėje rinkimų apygardoje. Ieškant sprendimo šioje konstitucinės justicijos byloje buvo plačiai analizuojamas politinių partijų vaidmuo ir jų funkcija valstybės

²⁰ Kalbama apie Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimą.

gyvenime. Tam, kad jis būtų tinkamai atskleistas ir suprastas, Konstitucinis Teismas rėmėsi ne tik kaimyninės Lenkijos Konstitucinio Tribunolo jurisprudencija (Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2004 m. gruodžio 14 d. nutarimu), bet ir JAV Aukščiausiojo Teismo 1968 m. spalio 15 d. nutarimu byloje *Williams prieš Rhodes*, kuriame konstatuota *inter alia* tai, kad „teisė sukurti partiją politiniams tikslams siekti nieko nereiškia, jei tai partijai neleidžiama balotiruotis ir užkertamas kelias laimėti rinkėjų balsus“, bei Kanados Aukščiausiojo Teismo 2003 m. liepos 27 d. nutarimu *Figuroa prieš Kanadą* byloje, kuriame pažymėta, jog „politinės partijos turi daugiau pajėgumo dalyvauti debatuose nei pavieniai piliečiai ir jos yra savotiškas įrankis individualiems asmenims dalyvauti valstybės politiniame gyvenime“. Įvertinus politinių partijų svarbą valstybės gyvenime, kaip tai buvo padaryta ir minėtuose užsienio valstybių sprendimuose, šiame nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė, kad ginčytas teisinis reguliavimas neprieštaravo Konstitucijai.

4. Ar jūsų Konstitucinio Teismo sprendimai yra turėję pastebimos įtakos kitų užsienio konstitucinių teismų jurisprudencijai?

Ar Lietuvos Konstitucinio Teismo priimti nutarimai ir juose suformuluotos doktrininės nuostatos turi įtakos kitų valstybių konstitucinių teismų jurisprudencijai ir kaip būtent toji įtaka pasireiškia, vienareikšmiškai atsakyti gana sunku. Konstitucinis Teismas paprastai negauna informacijos ar nuorodų apie tai, ar buvo susipažinta su jo suformuota konstitucine doktrina ir ja pasiremta, kaip dažnai ir kokiose valstybėse tai daryta. Kartais tai paaiškėja teisėjams susitikus dvišalėse konferencijose su kitų konstitucinių teismų atstovais, kartais tai aišku iš to, kad Konstitucinio Teismo konkrečiai klausama, ar jis nėra suformavęs konstitucinės jurisprudencijos viena ar kita tematika.

Kiek yra žinoma, Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose pateikta Konstitucijos nuostatų interpretacija ir aiškinimu keletą kartų yra pasirėmęs Latvijos Konstitucinis Teismas. Galima paminėti keletą pavyzdžių, iš kurių matyti, kokiose srityse Latvijos Konstitucinis Teismas sėmėsi įkvėpimo Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose. Latvijos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 8 d. sprendime, kuriame vertinta valstybinių pensijų teisinio reguliavimo atitiktis Konstitucijai, remtasi Lietuvos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 5 d. nutarimo nuostatomis, kad socialinės apsaugos teisinis reguliavimas priklauso nuo valstybės materialinės ir finansinės padėties, ir įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į šiuos faktorius, turi diskrecijos laisvę nuspręsti, kokias socialines pašalpas ir kam skirti. Kitoje valstybinių pareigūnų pensijų byloje, kurioje priimtas 2007 m. sausio 4 d. sprendimas, Latvijos Konstitucinis Teismas pacitavo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimą dėl prokurorų ir karių valstybinių pensijų, kuriame pabrėžta, jog priimant įstatymus, pagal kuriuos skiriamos pensijos, turi būti laikomasi lygiateisiškumo principo, įpareigojančio vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžiančio iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai; pažymėta ir tai, kad šis principas leidžia įstatyme nevienodą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu ir kad socialinio gyvenimo įvairovė gali

lemti teisinio reguliavimo būdą ir turinį. Latvijos Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį ir į tame Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarime padarytą išvadą, jog įstatymų leidėjas, nustatydamas pareigūnų ir karių valstybinės pensijos už tarnybą apskaičiavimo ir perskaičiavimo tvarką, ją diferencijuoja atsižvelgdamas į skirtingas tarnybos sąlygas, į anksčiau buvusio pensinio aprūpinimo teisinį reguliavimą, į turėtas pareigas, tarnybos stažą, turėtą laipsnį, kategoriją, išsilavinimą ir t. t., ir tokį teisinį reguliavimą pripažino atitinkančiu Konstituciją. Latvijos Konstitucinis Teismas, *inter alia* susipažinęs ir su Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, padarė išvadą, jog kai kuriais atvejais skirtingoms asmenų grupėms skiriamos socialinės išmokos, atsižvelgiant į aplinkybes, nepažeidžia lygiateisiškumo principo. Šis pavyzdys akivaizdžiai parodo tai, kad kai kuriais atvejais keletu valstybių konstituciniai teismai nagrinėja ištis gana panašaus pobūdžio bylas, todėl susipažinti su kaimyninių valstybių konstitucine jurisprudencija yra labai prasminga. Socialinės apsaugos srityje Latvijos Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 1 d. sprendime dėl senatvės pensijų remtasi Lietuvos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimu ir jo nuostatomis dėl nuosavybės teisių apsaugos.

Be konstitucinės justicijos bylų socialinės apsaugos srityje, Latvijos Konstitucinis Teismas yra citavęs Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimus sprenddamas bylą, kurioje *inter alia* aiškino teismų ir teisėjų nepriklausomumo principą: Latvijos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. nutarime dėl tarėjų, skiriamų pavaduoti teisėją, cituojamos Lietuvos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo dėl teisėjų paskyrimo nuostatos, kuriomis pabrėžiama, kad teisėjų ir teismų nepriklausomumas yra vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų ir kad teismų pareiga vykdant teisingumą yra užtikrinti Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintų teisių įgyvendinimą, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Šiame nutarime remiamasi ir Lietuvos teisiniu reguliavimu, kuris apskritai kol kas nenumato tarėjų instituto. Tačiau įdomu pažymėti, kad vienu metu Lietuvoje buvo plačiai aptarinėjama galimybė įtvirtinti tarėjų institutą teisinėje sistemoje, todėl neatmestina, kad vieną dieną gali susiklostyti tokia situacija, kai jau Lietuvos Konstitucinis Teismas, jei vertins nuostatų dėl tarėjų instituto įvedimo atitiktį Konstitucijai, ieškos kaimyninės Latvijos Konstitucinio Teismo praktikos šiuo klausimu. Kaimyninė Latvijos valstybė, atgavusi nepriklausomybę, kaip ir Lietuva, susidūrė su nuosavybės teisių restitucijos problema, todėl suprantama, kad jų teismus, taip pat ir Konstitucinį Teismą, pasiekė daug skundų, susijusių su šia problema. Tokias bylas nagrinėjo ir Lietuvos Konstitucinis Teismas, kurio 1995 m. birželio 20 d. nutarime pateiktas konstatavimas, jog nei 1990 m. Aukščiausioji Taryba, nei jos sudaryta vykdomoji valdžia nebuvo atsakingos už prieš pusę amžiaus įvykdytą Lietuvos okupaciją ir jos padarinius, todėl Aukščiausioji Taryba turėjo neginčijamą teisę pasirinkti, kaip bus sprendžiama restitucijos problema, ir ji pasirinko ribotą restituciją, pacituotas Latvijos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 1 d. nutarime dėl Žemės reformos įstatymo atitikties Konstitucijai.

Pasak Lenkijos Konstitucinio Tribunolo atstovų, galutiniuose jų priimamų baigiamųjų aktų tekstuose neminimas nė vienas konkretus Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimas, tačiau šie

nutarimai skaitomi bylos rengimo stadijoje, jais remiantis daromi tam tikri apibendrinimai, su kuriais supažindinami bylas nagrinėjantys teisėjai. Lenkijos Konstitucinio Tribunolo nutarimuose yra pasitaikę atvejų, kai analizuojamas Lietuvos teisinis reguliavimas siekiant iliustruoti tam tikrą sprendžiamą situaciją.

Čekijos Konstitucinis Teismas, spręsdamas bylą dėl nuosavybės teisių atkūrimo bažnyčioms, savo 2010 m. liepos 1 d. nutarime pažymėjo, jog ir kitų valstybių (tarp jų – ir Lietuvos) konstitucinių teismų jurisprudencijoje pabrėžiamas istorinis bažnyčių vaidmuo visuomenėje. Kaip tokio teiginio šaltinis, be kitų, nurodomas ir Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas.

5. Ar egzistuoja kitos bendradarbiavimo formos, be abipusio jurisprudencijos perėmimo?

Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjai ne tik domisi kitų užsienio šalių konstitucinių teismų jurisprudencija, taiko ją nagrinėjamosse konstitucinės justicijos bylose, bet ir yra užmezgę kitokių formų neformalų bendradarbiavimą su kolegomis iš užsienio valstybių konstitucinių teismų. Artimiausi ir glaudžiausi ryšiai Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą sieja su kaimynais latviais ir lenkais, su kuriais teisėjai reguliariai susitinka dvišalėse kasmetinėse konferencijose.

Su Lenkijos Konstituciniu Tribunolu profesiniu pagrindu bendradarbiaujama jau dvidešimt metų – nuo pat Konstitucinio Teismo įsteigimo. Konstitucinio Teismo delegacija 1993 m. liepos mėn. buvo pakviesta į Varšuvą susipažinti su Konstitucinio Tribunolo darbu. Įsteigtas 1985 m., jis jau buvo sukaupęs nemažai patirties. Nuo neformalių susitikimų pirmaisiais metais netrukus buvo prieita prie minties rengti dvišales konferencijas, ir jų jau įvyko šešiolika. Jose buvo skaitomi pranešimai ir diskutuojama iš anksto pasirinktomis temomis, apžvelgiamos svarbiausios konstitucinės justicijos bylos, dalijamasi patirtimi. Konferencijos temą paprastai parenka ją rengiantis teismas ir ji būna aktuali abiejų teismų darbui, kaip antai: konstitucinių normų interpretavimo problemos, konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai ir jų poveikis bendrosios kompetencijos teismų sprendimams, konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje, konstitucinių teismų santykis su bendrosios kompetencijos teismais, konstituciniai parlamentinių tyrimo komisijų veiklos pagrindai, biudžetas ir viešieji finansai kaip konstitucinės vertybės, biudžetinė parlamento kompetencija, teisės aiškinimas ir jos interpretavimas, konstituciniai gamtinės aplinkos apsaugos pagrindai, nuosavybė ir nuosavybės apsauga, teisės į informaciją apsauga, konstituciniai ekonominės laisvės pagrindai, socialinės teisės, konstitucinės justicijos aktų konstrukcijos pagrindai. Lenkijos Konstitucinio Tribunolo ir Lietuvos Konstitucinio Teismo bendradarbiavimo santykiuose atsirado ir neformalaus, draugiško bendravimo tradicijų: svečiai iš Lenkijos visuomet dalyvauja kas trejus metus rengiamose atsisveikinimo su kadencija baigusiais Konstitucinio Teismo teisėjais ir naujai paskirtųjų pasveikinimo iškilmėse, o nuo 2003 m. Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai nuolat yra kviečiami atvykti į Varšuvą dalyvauti 1791 m.

gegužės 3 d. Konstitucijos²¹ minėjimo renginiuose. Pasidalyti darbo patirtimi į Konstitucinį Tribunalą vyksta ne tik teisėjai, bet ir Konstitucinio Teismo aparato darbuotojai.

Panašūs itin draugiški abipusio formalaus ir neformalaus bendradarbiavimo santykiai yra užmegzti ir su kitu kaimynu – Latvijos Konstituciniu Teismu. Abipusiai susitikimai, vėliau taip pat įgavę dvišalės konferencijos formatą, rengiami nuo pat Latvijos Konstitucinio Teismo įsteigimo 1996 m. Konferencijose buvo diskutuojama tokiomis temomis: konstitucinių teismų vaidmuo narystės Europos Sąjungoje kontekste (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir valstybių narių konstitucinių teismų kompetencijų santykis), pagrindinių asmens socialinių teisių (*inter alia* teisės į pensiją) apsauga, *ultra vires* koncepcija ir jos taikymas, konstituciniai aplinkos apsaugos aspektai, rinkimų teisės problemos konstitucinėje jurisprudencijoje, konstitucinė kontrolė valstybės finansų srityje, teisėti lūkesčiai (teisinis tikrumas), asmenų lygybė, teisės viešpatavimas, teisingas teisės procesas ir teisė į teisingą teismą. Konferencijose taip pat apžvelgiamos svarbiausios Lietuvos ir Latvijos konstitucinių teismų jurisprudencijos problemos, diskutuojama kitais aktualiais konstitucinės justicijos klausimais.

Vilniuje 2012 m. rugsėjo mėn. įvyko pirmoji dvišalė Lietuvos ir Ukrainos konstitucinių teismų teisėjų konferencija. Tų pačių metų spalio 24 d. pasirašiusios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Ukrainos Konstitucinio Teismo memorandumą dėl bendradarbiavimo plėtojimo šalys susitarė palaikyti ir plėtoti savo santykius, rotacijos principu organizuoti dvišalius savo atstovų susitikimus šalims aktualiais konstitucinės justicijos klausimais, keistis priimtais sprendimais, nuomonėmis, nutarimais, taip pat teisine medžiaga, moksliniais ir ekspertų tyrimais, rengti abipusius savo atstovų vizitus pasisemti veiklos patirties, keistis informacija ir dalytis darbo patirtimi savo struktūrinių padalinių lygmeniu.

Ne tokie pastovūs, nuolatinių tradicijų neturintys ryšiai Lietuvos Konstitucinį Teismą sieja ir su kitų valstybių konstituciniais teismais. Konstituciniame Teisme lankosi įvairių šalių konstitucinių teismų teisėjų delegacijos. Tokių vizitų metu taip pat vyksta dviejų valstybių teisėjų susitikimai, kuriuose neišvengiamai dalijamasi informacija apie naujai priimtus nutarimus, spręstas problemas, suformuluotas doktrines nuostatas. Antai 2004 m. Konstituciniame Teisme lankėsi Armėnijos Konstitucinio Teismo teisėjų delegacija ir Vengrijos Konstitucinio Teismo teisėjai, 2005 m. ir 2007 m. viešėjo Čekijos Konstitucinio Teismo teisėjai, 2005 m. taip pat buvo priimta Izraelio Aukščiausiojo Teismo teisėjų delegacija ir Kroatijos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjai, 2007 m. lankėsi Portugalijos ir Slovėnijos Konstitucinių Teismų teisėjai, 2009 m. – Rumunijos Konstitucinio Teismo atstovai.

Konstitucinis Teismas organizuoja daugiašales tarptautines mokslines konferencijas, kurių metu vyksta susitikimai ir keičiamasi patirtimi konkrečiais konstitucinės justicijos klausimais su kitų šalių konstitucinių teismų atstovais. Šiame kontekste galima paminėti paskutiniąją, vykusią 2013

²¹ Pagrindinis Abiejų Tautų Respublikos įstatymas, priimtas Ketverių metų Seimo. Ši Konstitucija laikoma pirmąja Europoje ir antrąja pasaulyje rašytine konstitucija po 1787 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos. Lenkijoje gegužės 3-ioji jos garbei yra nacionalinės šventės diena.

m. rugsėjo 5 d., skirtą Konstitucinio Teismo 20 metų jubiliejui. Šiame renginyje lankėsi 15 užsienio šalių konstitucinės justicijos institucijų atstovai ne tik iš kaimyninių šalių, bet ir iš tolimesnių Europos ir Rytų Azijos valstybių, buvo diskutuojama apie nacionalinės konstitucinės ir tarptautinės teisės santykį. Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjai ir patys aktyviai dalyvauja kitų užsienio šalių įvairiomis progomis rengiamose konferencijose, skaito jose pranešimus, iš jų parsiveža naujų idėjų ir minčių konstitucinės justicijos bylų sprendimui.

Galiausiai negalima nepaminėti ir to, kad Lietuvos Konstitucinis Teismas yra Europos Tarybos komisijos „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisijos) narys, aktyviai dalyvaujantis Venecijos forume, kuris yra skirtas būtent tam, kad teismai bendrautų tarpusavyje ir lengviau galėtų susižinoti įvairiais konstitucinės justicijos bylose sprendžiamais klausimais. Rengiant konstitucinės justicijos bylas teismiam nagrinėjimui, plačiai naudojama jos sukurta ir tvarkoma konstitucinės jurisprudencijos duomenų baze CODICES, kurioje galima rasti svarbiausius daugelio pasaulio valstybių konstitucinės justicijos institucijų sprendimus ir jų santraukas anglų, prancūzų kalbomis. Į šią duomenų bazę taip pat siunčiami svarbiausi Konstitucinio Teismo sprendimai ir jų santraukos.

Tokio teismų ir teisėjų abipusio bendradarbiavimo nauda neabejotina. Dvišaliuose ir daugiašaliuose susitikimuose, konferencijose vykstantis nuolatinis teisėjų dialogas stiprina konstitucinės justicijos institucijų tarpusavio ryšius, prisideda prie teisėjų kvalifikacijos tobulinimo, suteikia galimybę keisti jurisprudencija. Teisėjai gali dalytis patirtimi, aptarti aktualius konstitucinės jurisprudencijos klausimus, ieškoti būdų spręsti konstitucinės justicijos bylose iškylančias sudėtingas problemas. Jeigu teismo jurisprudencijoje nėra tinkamų teisinių precedentų, padedančių išspręsti bylą, labai naudinga išsiaiškinti, kokiais argumentais rėmėsi ir kokį sprendimą panašioje situacijoje priėmė kitų valstybių, su kuriomis sieja panašios konstitucinės vertybės, konstitucinės justicijos institucijos. Nuolat vykstantis teisėjų dialogas, galimybė naudotis įvairiomis konstitucinės justicijos institucijų sprendimų duomenų bazėmis sudaro sąlygas teismui atsižvelgti į užsienio valstybių ar tarptautinių teismų praktiką, perimti geriausią patirtį.

III. Europos teismų tarpusavio sąveika konstitucinių teismų jurisprudencijoje.

Europos žmogaus teisių konvencija ir jos pagrindu sukurtas tarptautinis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas laikomas seniausiu ir efektyviausiu, o Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai – neabejotinai vienu iš autoritetingiausių jurisprudencijos formavimo ir vystymo šaltinių žmogaus teisių apsaugos srityje. Pagrindinės teisės ir žmogaus teisių apsauga neginčijamai laikomos ir ES teisės bendrųjų principų sudedamąja dalimi bei yra ginamos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo. 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, privalomąją teisinę galią įgavo Europos Sąjungos pagrindinių teisių apsaugos chartija, kurioje įtvirtintos žmogaus teisės iš dalies apima ir tas, kurios iki šiol buvo ir yra ginamos Konvencijos nuostatomis. Taigi, esant

galimybei EŽTT ir ESTT kompetencijai sutapti, akivaizdu, kad jų jurisprudencijų sandūra neišvengiama; praktikoje jau yra buvę tokių atvejų. Skirtingas tų pačių teisių aiškinimas neabejotinai yra problemiškas valstybėms narėms ir jų institucijoms, tarp jų ir teismams, kurioms privalomi tiek Liuksemburgo, tiek Strasbūro teismo sprendimai.

1. Ar nuorodos į Europos Sąjungos teisę ar į ES Teisingumo Teismo sprendimus Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje turi įtakos Konstitucinio Teismo jurisprudencijai?

Atvejų, kai rengiant bylą būtų susidurta su tokiais EŽTT sprendimais, kuriuose pateikiamos nuorodos į ES teisę arba ETT sprendimus, ir tai turėtų reikšmės sprendžiamai Konstitucinio Teismo bylai, Konstitucinio Teismo praktikoje nėra pasitaikę, todėl teisinga būtų teigti, kad tokia situacija tiesioginės įtakos Konstitucinio Teismo priimamiems baigiamiesiems aktams neturi. Kaip jau ne kartą buvo minėta šiame pranešime, tiek EŽTT, tiek ETT jurisprudencija Konstituciniam Teismui nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas yra reikšmingas teisės aiškinimo šaltinis. Todėl viename jų – kad ir EŽTT priimtuose sprendimuose – radus nuorodų į kito autoritetingo teismo sprendimus, būtų galima susidaryti išsamesnį situacijos vaizdą ir nacionalinėje praktikoje pasiremti abiejų teismų pozicija. Taip, beje, yra atsitikę: Konstitucinio Teismo praktikoje yra nutarimų pavyzdžių, kuriuose remiamasi tiek EŽTT, tiek ETT formuojama jurisprudencija atitinkamu klausimu (pvz., Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas dėl motinystės pašalpų skyrimo ir ribojimo), tačiau tai nebuvo nulemta to, kad EŽTT jurisprudencijoje būtų panaudotos nuorodos į ES teisę.

2. Kokią įtaką Europos Žmogaus Teisių Teismo ir ES Teisingumo Teismo santykiams gali turėti nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija?

Kalbant apie atvirkštinį variantą, t. y. apie nacionalinių konstitucinių teismų įtaką EŽTT ir ETT santykiams, reikėtų manyti, kad ji turėtų būti netiesioginė, labiau formuojanti supranacionalinių teismų supratimą apie tai, kaip visiems bendros konstitucinės vertybės yra aiškinamos įvairių šalių konstitucinėse doktrinos. Tiek EŽTT, tiek ETT nagrinėja pareiškimus, gautus iš valstybių narių ir jų piliečių. Nuo to laiko, kai Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, ginanti žmogaus teises, įgavo privalomąją teisinę galią, neatmestina, kad kai kuriais atvejais tą pačią žmogaus teisę gali ginti ir Chartijos, ir Konvencijos nuostatos, taigi, peticijas atitinkamu klausimu gali nagrinėti ir Strasbūro, ir Liuksemburgo teismas. Norėdami geriau suprasti pareiškėjams kilusią problemą ir žinoti, kaip ginamos teisės turinys apibrėžiamas toje valstybėje, šie teismai neišvengiamai turės susipažinti su tos šalies konstitucinio teismo jurisprudencija. Ir galbūt, jei tarp šių teismų priimamų sprendimų būtų kokių nors nesutapimų, reikiamą kompromisinį sprendimą galėtų padėti rasti nacionalinio konstitucinio teismo formuojama doktrina. Lietuvos Konstitucinio Teismo praktikoje tokių atvejų nėra pasitaikę, todėl jei ir galima kalbėti apie implicitinę Konstitucinio Teismo įtaką

EŽTT ir ETT, tai tik kiekvienam iš jų atskirai, kas jau buvo aptarta ankstesnėje šio pranešimo dalyje.

3. Ar skirtumai tarp Europos Žmogaus Teisių Teismo ir ES Teisingumo Teismo jurisprudencijos turi įtakos konstitucinio teismo jurisprudencijai?

Kaip minėta, konstitucinės justicijos bylas rengiant teismui nagrinėjimui, paprastai susipažinama tiek su EŽTT, tiek su ETT praktika, susijusia su rengiama byla. Jei tarp ETT ir EŽTT jurisprudencijos esama kokių nors skirtumų sprendžiamu klausimu, paprastai tai išaiškėja bylos rengimo stadijoje. Dažniausiai tokie išryškėję dviejų tarptautinių teismų jurisprudencijų skirtumai neatsispindi Konstitucinio Teismo priimamo nutarimo tekste: sprendžiant konstitucinės justicijos bylą paprastai pasirenkama remtis ir vadovautis to teismo jurisprudencija, kuri labiau atitinka Konstitucinio Teismo formuojamą poziciją. Tačiau yra įmanomi ir tokie variantai, kai Konstitucinio Teismo nutarime gali būti atsižvelgta ir į vieno, ir į kito teismo formuojamą praktiką, norint išsamiai pristatyti sprendžiamos bylos aktualų tarptautinį kontekstą ir parodyti, kad net Europos teismų jurisprudencija nepateikia vienareikšmiško atsakymo nagrinėjamos konstitucinės justicijos problemos sprendimui. Tokiu atveju Konstitucinis Teismas, priimdamas galutinį sprendimą, vadovausis jam artimesne supranacionalinio teismo praktika.